

श्री
शरसरि
दिर
धिनगर

212
जैन विद्या

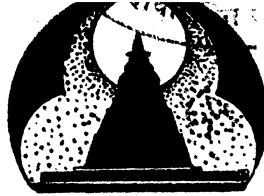
वृद्धिधर्म-जयन्तोपार
मुनि विशाल विजय

ચાર જૈન તીર્થો

[માતર, સોજિત્રા, ખેડા અને ઘોળકા]

: લેખક : ૯૫-૫૫૧૪

'વૃદ્ધિધર્મજય' તાપાસક
મુનિરાજ શ્રી. વિશાળવિજયજી

: પ્રકાશક :

શ્રી યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા

ગાંધીચોક : ભાવનગર

અર્પણ !

મુંબઈમાં શાહ સોદાગરની પ્રસિદ્ધિ મેળવનાર
શત્રુજય ઉપર મંદિર બંધાવી ધર્મવીરની
ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરનાર,
અનેક સંસ્થાઓમાં પોતાની લક્ષ્મીનો
સદ્વ્યય કરી
દાનવીરની કીર્તિ સંપાદન કરનાર
સોજિત્રાનિવાસી
શેઠ મોતીશાને !

:: અનુક્રમ ::

પ્રકાશકીય નિવેદન	૩	જિનમંદિર	૩૦
પ્રાસંગિક વક્તવ્ય	૫	જીર્ણોદ્ધાર	૩૧
આ પુસ્તકના આર્થિક		દેવીની દેરી	૩૧
સહાયકો	૭		
અનુક્રમ	૮		
૧. માતર	૧-૧૮	૩. ખેડા	૩૩-૫૭
ગામની પ્રાચીનતા	૪	દસ્તાવેજ પહેલો	૩૬
સાચાદેવનો ઉદય:	૫	દસ્તાવેજ ખીજો	૩૮
શ્રીસુપાર્શ્વનાથનો ઉદય	૧૦	પદાવલી પત્ર	૩૯
જૈન મંદિર	૧૪	નવ જૈન મંદિરોનું વર્ણન	૪૩
ધર્મશાળા અને ભોજનશાળા	૧૪	મંદિરના નિર્માતાનો લેખ	૫૦
મંદિરની રચના અને		૪. ઘોળકા	૫૮-૮૦
પ્રતિમાઓની વિગત	૧૪	મંદિરોની વિગત	૬૩
યાત્રાગુઓના મેળા	૧૬	ઉદયન વિહાર	૭૦
જીર્ણોદ્ધાર	૧૮	કુમારપાલ સમકાલીન	
પરિશિષ્ટ	૨૦	શિક્ષાલેખ-ઉદયન વિહાર	
૨. સોજિત્રા	૨૫-૩૨	પ્રશસ્તિ	૭૨
પ્રાચીન સ્થિતિ	૨૬	અનુવાદ	૭૬

પ્રકાશકનું નિવેદન

વિ. સં. ૨૦૦૦ ની સાલમાં સ્વ. શાન્તમૂર્તિ પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી. જ્યંતવિજયજી મહારાજે આ ગ્રંથમાળાનો પુનરુદ્ધાર કર્યો ત્યારથી તીર્થસ્થાનોનો પરિચય આપતાં પુસ્તકો અમો પ્રગટ કરતા રહ્યા છીએ. શરૂઆતમાં તો પૂ. જ્યંતવિજયજી મહારાજે પોતે તૈયાર કરેલાં પુસ્તકો અમને મળતાં રહ્યાં. મહારાજશ્રીનાં આ પુસ્તકો ઇતિહાસ અને પુરાવાઓના આધારે લખાયેલાં હોઈ સામાન્ય જનતામાં તેમજ વિદ્વાનોમાં એકસરખી રીતે આદરપાત્ર બન્યાં છે. પણ સં. ૨૦૦૫ની સાલમાં તેઓશ્રીનો સ્વર્ગવાસ થતાં શોધખોળ અને સમભાવપૂર્વક લખાયેલાં આવાં ઉત્તમ પુસ્તકો મેળવવાનું અમારે માટે મુશ્કેલ બન્યું, છતાં તીર્થપરિચયને લગતાં પુસ્તકોની લોકપ્રિયતા અને ઉપયોગિતા જોઈને એવાં પુસ્તકોનું પ્રકાશન અમે ચાલુ રાખ્યું છે, અને એમાં પૂ. જ્યંતવિજયજી મહારાજે શરૂ કરેલી ઇતિહાસને વળગી રહેવાની પ્રણાલિનું અનુસરણ કરવાનો અમે યથાશક્ય પ્રયાસ કરીએ છીએ.

પ્રસ્તુત પુસ્તિકા ‘ચાર જૈન તીર્થો — માતર, સોજિત્રા, ખેડા, અને ધોળકા’ એ સ્વ. મુ. શ્રી. જ્યંતવિજયજી મહારાજના ગુરુભક્તિપરાયણ શિષ્ય પૂ. મુ. શ્રી. વિશાળવિજયજી મહારાજે તૈયાર કરી છે. પોતાના દાદાગુરુ સ્વ. શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રી. વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજે સ્થાપન કરેલી તેમજ તેઓના એક સુંદર સ્મારકરૂપ રહેલી આ ગ્રંથમાળા સાથે તેઓ, પોતાના ગુરુવર્યની જોમ, ભારે લાગણી

ધરાવે છે, અને વારંવાર ગ્રંથમાળાને સહાયતા કરાવવાની સાથે ગ્રંથ-
માળાનું કામ સારી રીતે આગળ વધતું રહે એવી પ્રેરણા કરતા રહે છે.
આ પુસ્તિકા અગાઉ એમની ‘શ્રીનાકોડા તીર્થ’ ‘ભોરોલતીર્થ’
તેમજ ‘એ જૈન તીર્થો - આરૂપ અને મેત્રાણા’ નામક ત્રણ
પુસ્તિકાઓ પ્રગટ થઈ ચૂકી છે. આ ચોથું પુસ્તક અમને પ્રકાશિત
કરવા આપવા માટે તેમ જ ગ્રંથમાળા પ્રત્યેની તેમની લાગણીને માટે
અમે તેમના તેમજ તેમના ગુરુભાઈ મુનિરાજ શ્રી. જયાનંદવિજયજી મ. ના.
બહુ આભારી છીએ.

આ પુસ્તકને સુધડ રૂપમાં છપાવી તૈયાર કરી આપવા બદલ
અમે શારદા મુદ્રણાલયના માલિકો શ્રી. શંભુભાઈ તથા શ્રી. ગોવિંદભાઈના
આભારી છીએ. આશા છે, અમારાં બીજાં પુસ્તકોની જેમ આ પુસ્તક
પણ જનતાને ઉપયોગી થઈ પડશે.

આવાં લોકોપયોગી પુસ્તકો વધારે પ્રમાણમાં જનતા સમક્ષ રજૂ
કરી શકીએ, એવી અભિલાષા સાથે આ પુસ્તક અમે જનતાના કર-
કમળમાં ભેટ ધરીએ છીએ.

અક્ષયતૃતીયા
સં. ૨૦૧૨

}

પ્રકાશક

શ્રીશંભુશ્વરપાર્શ્વનાથાય નમો નમઃ ।
 યક્ષરાટ્ શ્રીમણિમદ્રો વિજયતેતરામ્ ।
 શ્રીમદ્વિજયઘર્મસૂરિગુરુભ્યો નમો નમઃ ।
 શ્રીજયન્તવિજયગુરુભ્યો નમઃ ।

પ્રાસંગિક વક્તવ્ય

મારા પૂજ્ય ગુરુમહારાજ સ્વ. શ્રી. જ્યંતવિજયજી મહારાજે લખેલાં તીર્થો વિશેનાં ઐતિહાસિક પુસ્તકો શ્રી. યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા પ્રગટ કરતી રહી છે. તેમના સ્વર્ગવાસ પછી તીર્થો વિશે મારે કંઈક લખવું એવો નિર્ણય થતાં ‘નાકોડા તીર્થ’ ‘ભોરોલ તીર્થ’ અને ‘જે જૈન તીર્થો—ચારૂપ અને મેત્રાણા’ નામની પુસ્તિકાઓ મેં લખેલી, તે ગ્રંથમાળા તરફથી આ અગાઉ પ્રગટ થઈ ચૂકી છે. આજે ‘ચાર જૈન તીર્થો—માતર, સોજિત્રા, ખેડા, ઘોળકા’ નામની પુસ્તિકા પ્રગટ થઈ રહી છે.

મારા પરમ ઉપકારી સ્વ. ગુરુમહારાજના કાર્યની પરંપરા જાળવી રાખવી એમાં જ એમનું સાચું સ્મારક રહેલું છે. આથી મારી અલ્પ શક્તિથી મેં જે કાંઈ જ્ઞાન તેમની પાસેથી મેળવેલું તે આ સ્વરૂપે પ્રગટ કરી રહ્યો છું. તેમાં મારી આવડતનું નહીં પણ મારા પૂ. દાદાગુરુ તથા મારા પૂ. ગુરુમહારાજશ્રીની મારા ઉપરની કૃપાદષ્ટિનું જ ફળ માનું છું.

આ પુસ્તિકાલેખનમાં પ્રત્યક્ષ દર્શન ઉપરાંત મેં પ્રાચીન—અર્વાચીન પુસ્તકોનો આધાર લીધો છે તેની સાભાર નોંધ લઉં છું અને મારા લખાણને તપાસી લઈ વ્યવસ્થિત કરવા બદલ વ્યાકરણતીર્થ પં. અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહને ધન્યવાદ આપવાનું પણ ભૂલતો નથી. નાકોડા તીર્થ, ભોરોલ તીર્થ અને ચારૂપ—મેત્રાણા તીર્થની પ્રગટ થયેલી પુસ્તિકાઓ સમાજમાં ઠીક પ્રમાણમાં ઉપડી રહી છે, એ જાણતાં આ પુસ્તિકા લખવાની મને પ્રેરણા મળી છે.

જે કે માતર વિશે પુસ્તિકા પ્રગટ થયેલી છે, છતાં માતરના જ્ઞેન-તીર્થત્વ વિશે અમે અમારી શૈલિએ આધારભૂત ઐતિહાસિક માહિતી આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. ખેડા અને ઘોળકા પ્રાચીન-નગરો છે. એના ઇતિહાસ વિશે અઘાપિ કોઈ સ્વતંત્ર પ્રયત્ન થયો હોય એમ જણાવામાં નથી. સોનિત્રા પણ મધ્યકાળનું છે અને એ વિશે અમારા ધારવા મુજબ જ્ઞેન દષ્ટિએ સર્વ પ્રથમ માહિતી આપવાનો અહીં પ્રયત્ન કર્યો છે. ચારે નગરો વિશે જ્ઞેનિએ તેવી સામગ્રી મળતી ન હોવા છતાં જે કંઈ છૂટીછવાયી સામગ્રી મળી તેને સંકલિત કરી એનો કાળક્રમિક ઇતિહાસ આપવા આ પ્રયાસ કરેલો છે. આમાં કોઈ હકીકત વિસંવાદી હોય કે વિશેષ ઉમેરવા જેવી હોય તે અમને કોઈ જણાવશે તો ખીજી આવૃત્તિ પ્રસંગે સાભાર સુધારી લેવામાં આવશે.

આ પુસ્તકના સર્જન સમયે ભાવનગરના સેવાભાવી યુવકો-મહેત્ત અનંતરાય ધરમશી ઘેટીવાળા, શ્રી હરકીશનલાલ મણીલાલ ધોરાજીવાળા, શ્રી અનંતરાય અમરચંદ ઝવેરી, શ્રી અમુલખભાઈ લલ્લુભાઈ ઓસવાળા, શ્રી ચંદુલાલ ગીરધરલાલ વલ્લભીપુરવાળા, મારા હાથે તકલીફ હોવાથી લેખનકાર્ય વિગેરેમાં સહાયભૂત બન્યા છે, તે માટે એ ભાઈઓને ધન્યવાદ ધટે છે.

આ પુસ્તિકાની જ્ઞેમ કેટલાંક તીર્થો સંબંધી આવી જ નાની પુસ્તિકાઓ-ઝગડિયા, કાવી, ગંધાર, ખંભાત, ભરૂચ, ધોધા વગેરે મેં તૈયાર કરી રાખેલી છે. અને ખીજી પુસ્તિકાઓ પણ તૈયાર કરી રહ્યો છું, જે જ્ઞેન સંઘમાંથી જરૂરી સગવડ મળતાં પ્રગટ કરવાની મારી ઉમેદ છે.

આ પુસ્તકની પ્રકાશક સંસ્થા શ્રી. યશોવિજય જ્ઞેન ગ્રંથમાળાએ પોતાનાં સાધન અને સગવડ મુજબ સારાં પુસ્તકો પ્રગટ કરવાનું ચાલુ રાખ્યું છે તે માટે તેના ખંતીલા કાર્યકરોને અનેકશઃ ધન્યવાદ ધટે છે.

ભાવનગર
શ્રીકમલદેવપ્રાસાદાત }

મુનિ વિશ્ણલવિજય

ચાર જૈન તીર્થો

૧. માતર
૨. સોજિત્રા
૩. ખેડા
૪. ઘોળકા

૧. માતર

ગુજરાતમાં આવેલા ખેડા જિલ્લામાં માતર તાલુકાનું મુખ્ય ગામ માતર છે. તેની કુલ વસ્તી પરંતર માણસોની છે. તાલુકાનું ગામ હોવાથી મામલતદારની કચેરી અહીં છે.

અમદાવાદથી ૨૫ માઈલ, નડિયાદ અને મહેમદાવાદ સ્ટેશનથી ૧૩ માઈલ અને ખેડાથી ૩ માઈલ દૂર માતર ગામ આવેલું છે. પાકી સડક ઉપર આવેલા આ ગામનો અવરજવરનો વહેવાર મોટર-બસ દ્વારા ચાલુ છે. નડિયાદ સ્ટેશનથી માતરની બસ-સર્વિસ આશરે દર કલાકે ઊપડે છે. અમદાવાદથી ઝોમ્બે સ્ટેટ ટ્રાન્સપોર્ટની મોટરો અમદાવાદ વિક્ટોરિયા ગાર્ડન પાસેથી રોજ બે વાર આવે જાય છે. આ સિવાય ખંભાત, પેટલાદ, તારાપુર, સોજિત્રા, ધોળકા અને મહેમદાવાદથી માતર આવવાની મોટર બસો નિયમિત મળે છે.

અગાઉ આ ગામ વેપાર-ધંધે આબાદ હતું. જૈન વાણિયાઓની વસ્તી પણ સારા પ્રમાણમાં હતી; એવાં પ્રમાણો મળે છે. પરંતુ રેલ્વે માર્ગથી દૂર પડી જવાથી એના વેપાર-ધંધા પડી લાંગ્યા છે. જૈનોની વસ્તી પણ ઓછી થઈ ગઈ છે.

ગામની પ્રાચીનતા

આ ગામ ક્યારે વસ્યું ને કોણે વસાવ્યું એ જાણવાનું કંઈ સાધન મળ્યું નથી; છતાં જૈન પ્રતિમાઓ ઉપરથી સં. ૧૫૭૩, સં. ૧૫૭૫ અને સં. ૧૫૯૧ ના લેખો મળી આવે છે, જેમાં માતર ગામનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરેલો છે: (જે લેખો અમે આગળ દર્શાવ્યા છે) એથી આ ગામ ૧૬ મા સૈકા કરતાં જૂનું તો છે જ. સોળમા સૈકાથી લઈને આજ સુધી જૈન મુનિઓ આ સ્થળે વિહાર કરતા આવતા અને ચતુર્માસ નિમિત્તે પણ અહીં રહેતા એવાં પ્રમાણો મળે છે.

સં. ૧૫૮૧ માં શ્રીધનસાગરજી નામના મુનિએ માતરમાં રહીને જ 'સિદ્ધૂરપ્રકર'ની પ્રતિ લખી હતી. સં. ૧૬૩૪ માં 'વિમલ પ્રબંધ રાસ'ની પ્રતિ અને સં. ૧૬૪૭ ના આસો સુદમાં શ્રીચતુરસાગરજીના શિષ્ય ક્ષીરસાગર મુનિએ 'નવવાહ ઢાલ'ની અને 'સુરપતિ ચોપાઈ'ની પ્રતિઓ અહીં જ લખી હતી. અકબર આદશાહના આમંત્રણને માન આપી શ્રીહીરવિજયસૂરિજી સં. ૧૬૩૯ માં ગંધારથી ક્ષેત્રપુરસીકી જતાં રસ્તામાં આવતા માતર ગામમાં થઈને ગયા હતા. વળી, સં. ૧૭૪૬ માં 'તીર્થમાલા'ની રચના કરનાર પં. શીલવિજયજીએ માતર તીર્થનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેમજ સં. ૧૭૭૭ ના કાર્તિક સુદિ ૧૩ ને શનિવારે 'કુસુમગ્રી રાસ'ની પ્રતિ પણ આ ગામમાં લખાઈ હતી; એમ તે તે પ્રતિઓની પ્રશસ્તિ-પુષ્પિકાથી જાણવા મળે છે.

આ ઉલ્લેખો ઉપરથી સહેજે સ્પષ્ટ થાય છે, કે માતર

ગામ સોળમા સૈકા કરતાં પ્રાચીન છે. એ સમયે અહીં જૈન મંદિર વિદ્યમાન હોવું જોઈએ. શ્રાવકોની વસ્તી પણ સારા પ્રમાણમાં હશે, જેથી આસો અને કાર્તિક માસમાં પ્રતિઓ લખનારા મુનિઓએ અહીં ચતુર્માસ નિવાસ કરેલ હશે.

સાચા દેવ સુમતિનાથનું મંદિર સં. ૧૮૫૪માં અહીં બન્યું, તે અગાઉ શ્રી. મુનિસુવ્રતસ્વામી લગવાનું મંદિર અત્યારની ધર્મશાળાના પાછળના ભાગમાં હતું. એ મંદિરની જમીન અત્યારે પણ જૈન સંઘના કબજા હેઠળ પડતર પડેલી છે. જૂના મંદિરના મૂળનાયકની મૂર્તિ અત્યારના મંદિરની ભમતીની ઠર મી દેરીમાં ખિરાજમાન છે.

માતરની તીર્થ તરીકેની પ્રસિદ્ધિ તો સં. ૧૮૫૩ માં સુહૃંજ અને સં. ૧૯૬૦ માં બરોડા ગામની જમીનમાંથી મળી આવેલી મૂર્તિઓ આ ગામમાં પધરાવી વિશાળ લબ્ય મંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠિત કરી ત્યારથી જ છે.

ઉપર્યુક્ત ગામોમાંથી મળી આવેલી મૂર્તિઓ માતરમાં કેવી રીતે આવી એની ચમત્કારી વિગતો આજના યુગમાં વિચિત્ર લાગે, છતાં વૃદ્ધ પુરુષોની પરંપરાથી મળી આવેલી એ વિગતો સાચી છે એમાં શંકા નથી. એ વાતો લોકમુખે જેવી ઊતરી આવી તેવી જ અમે અહીં ટૂંકમાં રજૂ કરીએ છીએ.

સાચા દેવનો ઉદય

સં. ૧૮૫૩ ના શ્રાવણ માસમાં એક આશ્ચર્યકારક ઘટના બની ગઈ. માતરના રહેવાસી શા. દેવચંદ વેલજી,

શા. જીવરાજ સુંદરચંદ અને શ્રી. નથુ ગાંધી નામના ત્રણ આગેવાન ગૃહસ્થોને એક રાતે છેલ્લા પહોરે એકસરખું સ્વપ્ન આવ્યું. ત્રણે જણાએ એ જણે કોઈ ચિત્ર જોતા હોય એમ એકસરખું દૃશ્ય સ્વપ્નમાં જોયું. સુહુંજ ગામમાં એક ખારોટના વાડાની જમીનમાંથી તીર્થકરની મૂર્તિઓ પ્રગટ થતી તેમણે જોઈ. અને એ મૂર્તિઓ માતરમાં લાવવાનો આદેશ પણ એમને સંભળાયો.

વહેલી સવારે આ ત્રણે મિત્રો દેરાસર આવતાં એક બીજાને મળ્યા. એકે પોતાને આવેલા સ્વપ્નની વાત કહેવા માંડી, ત્યાં બીજા બે જણાએ એવું સ્વપ્ન પોતાને પણ આવ્યાની વાત કરી. ત્રણે જણા આ સ્વપ્નની વાતની ખાતરી કરવા સુહુંજ ગામ ઊપડયા.*

અહીં સુહુંજમાં એક ખારોટે પણ એ જ દિવસે એના વાડામાં કેટલાક આશ્ચર્યકારક ચમત્કારો જોયા. એ ચમત્કારો

* સુહુંજ ગામ ખેડા જિલ્લાના મહેમદાવાદ તાલુકામાં મહુધાયી બે માઈલ દૂર આવેલું છે. આજે અહીં ૨૦૦-૨૫૦ પાટીદાર વગેરે કોમનાં ઘરો છે, પણ કોઈ જૈન શ્રાવકનું ઘર નથી.

મળી આવેલી મૂર્તિઓ પૈકી શ્રીસુમતિનાથ ભગવાનની પ્રતિમા ઉપરના સં. ૧૫૨૩ ના શિલાલેખથી તેમજ વેળવપુર, નડિયાદ, ખેડા, અમદાવાદ, મુંબઈ, પાદરા, ભરૂચ અને ખંભાતનાં જૈન મંદિરોમાં રહીલી સુહુંજના શ્રાવકોએ ભરાવેલી ધાતુ પ્રતિમાઓ ઉપરના લેખોથી એટલું સ્પષ્ટ થાય છે કે, સુહુંજ ગામ સોળમા સૈકાથી પ્રાચીન છે. એ સમયે અહીં જૈન શ્રાવકોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હતી. વળી, અહીંની જમીનમાંથી મૂર્તિઓ મળી આવી તેથી સમજાય છે કે અહીં એ સમયે જૈન મંદિર વિદ્યમાન હોવું જોઈએ.

મુજબ પોતાના વાડામાં જમીન ખોદવા લાગ્યો. ત્યાં જ માતરના ત્રણે ગૃહસ્થો આ ખારોટના વાડા પાસે આવી ઊભા. અને સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે જમીનમાંથી શ્રીસુમતિનાથ ભગવાન અને ખીજી ચાર મૂર્તિઓ નીકળી આવી. સ્વપ્ન સાચું પડ્યું.

સુહૃજમાંથી મૂર્તિઓ મળી આવ્યાની વાત ચારે તરફ વાયુવેગે ફેલાઈ ગઈ. ભાવુક લોકો સેંકડોની સંખ્યામાં મૂર્તિઓના દર્શનાર્થે આવી પહોંચ્યા. મોટો મેળો બમવા લાગ્યો. ખારોટનું ઘર તીર્થરૂપ બની ગયું.

હવે આ મૂર્તિઓને કયાં લઈ જવી એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો. કેટલાક ગૃહસ્થોએ પોતપોતાનાં ગામમાં લઈ જવાનો ઇરાદો જણાવ્યો. આમ વધતી જતી ઉમેદવારીનો પ્રશ્ન કંઈક ગંભીર પણ બનવા લાગ્યો. કોઈ કે તોડ કાઢવા કહ્યું કે, નજીકના ગામવાળાને પહેલો હક હોય, ત્યારે ખીજાએ કહ્યું કે, અમુક ગામમાં જૈનો હોવા છતાં દેરાસર નથી તેને લાભ મળવો બેઈએ, ત્રીજાએ પ્રસ્તાવ મૂક્યો કે મૂર્તિઓને કોઈ તીર્થમાં ખિરાજમાન કરી દેવી; પરંતુ ખારોટ તો એ મૂર્તિઓને કોઈ ગામે સોંપવા તૈયાર જ નહોતો. આવી જેંચ-તાણમાં માતરવાળાને તો ખોલવાનો અધિકાર જ કયાંથી હોય ? તેઓ આ બધી વાત શાંતિથી સાંભળી જ રહ્યા.

આ કોયડાનો ઉકેલ ચિકીઓ દ્વારા કાઢવામાં આવ્યો. માતરવાળાનું તો આ ચિકીઓમાં નામ પણ નહોતું લખાયું. ચિકી મુજબના ઉમેદવારે તેના સાથીઓ સાથે મૂર્તિ ઉપાડવા

પ્રયત્ન કર્યો પણ કેમે એ મૂર્તિ ત્યાંથી ઊપડી નહિ. એક પછી એક જુદા જુદા ગામવાળાઓએ મૂર્તિ ઉપાડવા પ્રયત્ન કરી જોયા, પણ કોઈ સફળ ન થયા. ત્યારે માતરવાળાઓએ એ મૂર્તિ ઉપાડવા પ્રસ્તાવ મૂક્યો. નિષ્ફળ ગયેલા બધાએ તેમને પણ પ્રયોગ કરી જોવા હા પાડી.

માતરવાળા મૂર્તિઓને ઉપાડવા મંડયા ત્યારે સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે એ મૂર્તિઓ સામાન્ય ઊંજ ઉપાડીએ તેમ ઓછા માણસોના હાથે ઊપડી આવી. એટલે જ એ મૂર્તિઓ સર્વાનુમતે માતર લઈ જવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો.

એક ગાડામાં પાંચે મૂર્તિઓને પધરાવવામાં આવી. એ ગાડાને હંકારવામાં આવે એ પહેલાં જ બળદો તે માતરની દિશા તરફ દોડવા માંડયા. ગામ લોકોએ હર્ષના પોકારોથી ગાડાને લાવલરી વિદાય આપી. પણ ખારોટના મનમાં હજીયે વસવસો હતો. જૈનોએ તેને સારો સરપાવ આપી ખુશી કર્યો અને ગાડું ખેડા ગામમાંથીયે પસાર થયું.

ચોમાસાનો આ સમય હતો. વરસાદ ચોધારે વરસવા માંડ્યો. વચ્ચે ખેડા પાસે આવતી શેઠી અને વાત્રક નદીમાં એ કાંઠે પાણી ઊભરાતાં હતાં. આવી સ્થિતિમાં ગાડું કઈ રીતે લઈ જવું એની એ લોકોને વિમાસણ થઈ. ગાડું ખેડા ગામમાં પાછું વાળવાને ગાડીવાનને કહેવામાં આવ્યું ત્યાં તે કોણ જાણે કેમ બળદો હાથ ન રહ્યા અને ગાડાએ નદીમાં ઝંપલાવ્યું. લોકો ભારે શંકામાં પડી ગયા. પણ સૌના આનંદ અને આશ્ચર્ય વચ્ચે ગાડું નદીના સામે કાંઠે

જઈ ઊભું. લોકોએ આમ એક પછી એક બનતા આશ્ચર્ય-કારક પ્રસંગથી અને મૂર્તિઓના આવા પ્રભાવને કારણે મુખ્ય પ્રતિમાજીને ‘સાચા દેવ’ એ નામે પ્રસિદ્ધિ આપી.

સં. ૧૮૫૩ ના શ્રાવણ માસમાં પાંચે પ્રતિમાજીઓનો માતરમાં ખૂબ ઊલટભેર પ્રવેશ કરાવવામાં આવ્યો. શ્રાવણકોએ એક ચોરડીમાં બાજેઠ ઉપર એ પ્રતિમાજીઓને પરોણાદાખલ બિરાજમાન કરી અને દેરાસર બંધાવવાનો તત્કાલ નિર્ણય લેવામાં આવ્યો. લોકોએ જોઈએ એટલી આર્થિક મદદ આપી.

સં. ૧૮૫૪ ની સાલમાં મૂળનાયકના ત્રણ શિખરી સુંદર દેરાસરનું બાંધકામ પૂરું થયું : અને એ જ સાલના જોઈ સુદિ ૩ ને ગુરુવારના રોજ પાંચે મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી.

તપાસ કરતાં જણાય છે કે, આ મંદિરને બાંધવામાં શેઠ લખમીચંદે વિશેષ આર્થિક સહાય કરી હશે. તેથી જ ‘જૈન પેતિહાસિક રાસમાલા’માં આવેા ઉલ્લેખ મળે છે:—

“ માતર ગામ મધ્યે વળી રે લાલ,
લખમીચંદ કરે ખાસ;
દેવળ સુમતિ જિણંદનું રે લાલ,
સંઘની પૂરે આસ.”*

દેરાસર નાનું બન્યું હતું. દિવસે દિવસે આ તીર્થનું માહાત્મ્ય ફેલાતાં યાત્રાળુઓની અવરજવર વધતી જતી હતી. અને દેરાસરની આવકમાં વધારો થતો ગયો હતો. કોઈ મોટા ઉત્સવ

* જુઓ : ‘જૈન ઐતિહાસિક રાસમાલા’—સંપા. મો. દ. દેસાઈ, પૃષ્ઠ : ૮૪, કડી : ૧૬.

પ્રસંગે તો એમાં માણસો સમાતાં નહિ એ ખરું, પણ જ્યારે જ્યારે પૂજા વગેરે લાણાવવામાં આવતી ત્યારે પણ માણસોને બહાર ઊભા રહેવું પડતું. આથી શ્રીસંઘે આ દેરાસરને મોટું બનાવવાનો નિર્ણય કર્યો. મંદિરની ભમતી બનાવવા સારુ આસપાસની જમીન ખૂબ મહેનત પછી વેચાતી લેવામાં આવી. ભમતી તૈયાર થઈ જતાં આવન દેરીઓ માટેની પ્રતિમાઓ પાલીતાણાથી મેળવવામાં આવી.

સં. ૧૮૯૭ ના મહા સુદિ ૫ ના રોજ એ ભમતીની દેરીઓમાં પ્રભુપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી.

સં. ૧૯૩૯ ના શ્રાવણ સુદિ ૪ ના રોજ મૂળનાયકના મંદિરનું શિખર ઓચિતું તૂટી પડ્યું. આથી એનું સમારકામ કરાવી સં. ૧૯૪૫ ના જેઠ વદિ ૧૦ ના રોજ શિખર પર ફરીથી ધ્વજા ચડાવવામાં આવી.

શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુનો ઉદય

માતરથી પશ્ચિમ દિશામાં ૪ ગાઉ દૂર ખરોડા નામે ગામ વાત્રક નદીના કાંઠે આવેલું છે. અત્યારે અહીં કોઈ શ્રાવકનું ઘર નથી. ગરાસિયા, ધારાળા, વણકરો વગેરેનાં મળીને ૨૦૦ ઘરની વસ્તીનું નાનકડું ગામ છે.

એક પ્રસંગે આ ગામનો એક વણકર નદીમાંથી કાંકરી કાઢવા સારુ ગયેલો, ત્યારે નદીના કિનારે ખોદતાં જમીનમાંથી અચાનક એક જિનપ્રતિમા નીકળી આવી. એ મૂર્તિને સાફ કરી એ ઘેર લાવ્યો અને ઘરની બહાર એક તુલસી-કચારા નીચે એ મૂર્તિને પધરાવી.

આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે, જે દિવસે આ મૂર્તિને વણુકર ઘેર લાવ્યો: તે જ દિવસે પચાસ વર્ષની ઉંમરે એને ઘેર પુત્રનો જન્મ થયો, એટલું જ નહિ; ઘરના પાયાને કોઈ કારણસર ખોદતાં થોડી માલમિલકત પણ હાથ લાગી: અને દિવસે દિવસે એની કમાણીમાં પણ લાભ થતો ગયો. આ હકીકતને પ્રતિમાનો પ્રભાવ સમજી એ મૂર્તિ ઉપર વણુકરની શ્રદ્ધાનો સ્રોત વેગીલો બન્યો. આથી મૂર્તિ મળ્યાની વાત એણે ખીજે કરી નહિ.

પણ રાંકને ત્યાં રતન છુપાવી ન શકાય. એ વાત ખીજી રીતે પ્રગટ થઈ ગઈ. માતરના શ્રાવક શા. સાંકળચંદ હીરાચંદને, બરોડા ગામના વણુકરને ત્યાં જિનપ્રતિમા હોવાનું સ્વપ્ન લાઘ્યું. એ સ્વપ્ન અનુસાર બરોડા ગામમાં એમણે તપાસ કરી, પણ સહેજે પત્તો લાગ્યો નહિ.

એ પછી ખીજે દિવસે શા. નગીનદાસ કાળિદાસ અને શા. ચૂનીલાલ ભીખાભાઈને એવું જ સ્વપ્ન આવ્યું. તેમણે શ્રીસંઘને એકઠો કરી પોતાના સ્વપ્નની વાત બધાની સમક્ષ રજૂ કરી. આથી દશ-બાર શ્રાવકો એક ગાડું બેડી બરોડા ગામ આવવા નીકળ્યા. રસ્તામાં વારસંગ ગામ આવ્યું. વારસંગ અને બરોડા વાત્રક નદીના સામસામા કાંઠાનાં ગામો છે. વારસંગના શા. નાથાલાલ નામના ખૂબ બાહોશ શ્રાવક, જેઓ આસપાસના ગામોમાં શેઠ-શાહુકાર તરીકે નામીયા ગણાતા, તેમને સાથે લઈને બધા બરોડા ગામ આવ્યા.

બરોડામાં વણુકરોના વાસમાં બધા તપાસ કરવા.

લાગ્યા. ત્યાં જ પેલા વણુકરના ઘરની બહાર તુલસીકચારા નીચે ખિરાજમાન કરેલી લગવાનની મૂર્તિનાં દર્શન થયાં. આવેલા જૈનોને જોઈ વણુકર તો ખૂબ મૂંઝાયો. એની શ્રદ્ધા અને ભક્તિનું સ્થાન આ મૂર્તિ એની પાસેથી જશે એમ સમજી એનું દિલ તૂટવા લાગ્યું. એણે મનમાં ગાંઠ વાળી કે, ગમે તે ઉપાયે આ મૂર્તિને મારે ત્યાં જ રાખીશ. જ્યારે જૈનોએ તો કોઈ પણ ભોગે આ મૂર્તિને લઈ જવાનો પાકો નિશ્ચય કર્યો હતો. બંને નિર્ણયો સામસામા હતા. ધમસાણુ યુદ્ધ નોતરે એવા હતા.

જૈનોએ એને સમજાવ્યો, લલચાવ્યો, મનાવ્યો પણ વણુકર એકનો બે ન થયો. ગામમાં પણ વણુકરોનું જોર હતું. બળજબરીથી મૂર્તિ લેવામાં સાર નહિ નીકળે એમ સમજી કળથી કામ લેવામાં કુશળ વારસંગના નાથાલાલ શેઠે આ મૂર્તિ મેળવી આપવાનું પોતાના માથે લઈ, એમણે માતર-વાળાઓને વિદાય કર્યાં.

સં. ૧૯૬૦ ના મહા સુદિ ૧૩ ના રોજ વીશેક શ્રાવકો માતરથી ગાડું લઈને અને વારસંગથી શેઠ નાથાલાલ દશ-પંદર ગરાસિયા લોકોને લઈને ખરોડા ગામ આવ્યા. બધા એ વણુકરને ઘેર ગયા.

જમાનાના ખાધેલ આ વણુકરે એટલું તો સમજી લીધેલું કે જૈનો પોતાના દેવની મૂર્તિ લીધા વિના જ'પશે નહિ. આથી એણે એની સાથે લેવડ-દેવડ કરનારા ખરાંટી-વાળા જૈન શેઠ બેચરદાસ લલ્લુભાઈને એ મૂર્તિ એ સમય

દરમિયાન આપી દીધી હતી. વણુકર પાસેથી શેઠ બેચરદાસને ત્યાં મૂર્તિ હોવાના સમાચાર મેળવી બે શ્રાવકો તરત જ ખરાંટી જવા ઊપડયા.

માતરવાળાઓએ શેઠને જણાવ્યું કે, “બે તમારે દેરાસર કરાવીને મૂર્તિ બિરાજમાન કરવી હોય તો લલ્લે એ મૂર્તિ રાખો, નહિતર શેઠ બેચરદાસ મોતીલાલનાં વિધવા પત્ની ઊજમાણું કરવાનાં છે, તે પ્રસંગે તેઓ માતરના દેરાસરમાં ગોખલો કરાવી એ મૂર્તિ બિરાજમાન કરાવવાનાં છે, માટે આ મૂર્તિ આપો.”

શેઠે તરત જ એ મૂર્તિ માતરવાળા ભાઈ ઓને સુપ્રત કરી.

સં. ૧૯૬૦ ના મહા સુદિ ૧૪ ના રોજ ખપોરે શ્રી. સુપાર્શ્વનાથ લગવાનની મૂર્તિને જોનો ખરાંટીથી વારસંગ લાવી માતર લઈ આવ્યા અને ધામધૂમથી એ પ્રતિમાનો પ્રવેશોત્સવ કર્યો. એ જ સાલમાં વૈશાખ સુદિ ૧૫ ના રોજ એ મૂર્તિને ગોખમાં પધરાવી પ્રતિષ્ઠિત કરાવી.

આ રીતે મૂળનાયક શ્રીસુમતિનાથ લગવાન અને તેમની આસપાસની બે મૂર્તિઓ તેમજ આ શ્રીસુપાર્શ્વનાથની મૂર્તિ મળીને કુલ ચાર મૂર્તિઓ જમીનમાંથી નીકળી આવેલી, તે આ મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠિત થયેલી છે. આ મૂર્તિઓ સંબંધે અનેક ચમત્કારી પ્રસંગો લોકોએ જોયા અને સાંભળ્યા છે. એનો વિસ્તાર કરવો ઉચિત નથી પરંતુ એટલું અવશ્ય કહી શકાય કે, આ મૂર્તિઓના કારણે આ તીર્થનો મહિમા વિસ્તાર પામ્યો છે.

જૈનમંદિર

માતર ગામમાં સાચા દેવ શ્રીસુમતિનાથ લગવાનનું વિશાળ મંદિર ગામના મધ્ય ભાગમાં અને લોકોના ઘરો વચ્ચે ઘેરાયેલું વિદ્યમાન છે. એ મંદિરનું 'પૂરેપૂરું' નામ 'શ્રીમાતર-સુમતિનાથ પ્રાસાદ' અને પેઢીનું નામ 'શ્રીસાચાદેવ કારખાના-માતર' છે. લગભગ બારેક શ્રેષ્ઠીઓની બનલી એક સમિતિ આ તીર્થનો વહીવટ કરે છે.

ધર્મશાળા અને લોજનશાળા

દેરાસરની સામે જ એક આલીશાન ધર્મશાળા છે. તેમાં ઘણી ઓરડીઓ છે. વપરાશ માટે વાસણુ-ગોદડાંની પૂરતી સામગ્રી મળે છે.

ગામની બહાર ખીલ એક ધર્મશાળા છે પણ તે વપરાતી નથી. તેને ભાડે આપવામાં આવેલી છે.

ધર્મશાળામાં જ સં. ૨૦૦૬ ની સાલમાં 'શ્રીમાતર-જૈન લોજનશાળા' માતરના જૈન શ્રાવકોના નામથી મહેનત કરીને ખોલવામાં આવી છે. આથી યાત્રાળુઓને કોઈ પ્રકારની તકલીફ પડતી નથી. દેરાસરની ખડકીમાં સાધ્વીજીઓ માટેનો એક ઉપાશ્રય છે.

મંદિરની રચના અને પ્રતિમાઓની વિગત

મૂળનાયક શ્રીસુમતિનાથ લગવાનનું શિખરબંધી મંદિર આવન જિનાલયવાળું છે. મૂળ મંદિરની આસપાસ મોટાં શિખરો યુક્ત એકાવન દેરીઓની રચના છે. આ દેરીઓમાં બુદ્ધા બુદ્ધા તીર્થંકરોની અને અધિષ્ઠાયક દેવ-દેવીઓની

પ્રતિમાઓ પ્રતિષ્ઠિત છે.

મૂળ ગલારામાં ૭ મૂર્તિઓ છે. મૂળનાયકજી ઉપર સં. ૧૫૨૩ ની સાલનો લેખ છે. ગલારા બહારના ગોખલાઓમાં ૩ મૂર્તિઓ છે અને લમતીમાં ૯૨ મૂર્તિઓ મળીને એકંદરે આરસની કુલ પ્રતિમાઓ ૧૨૦ ની સંખ્યામાં છે. મોટા ભાગની પ્રતિમાઓ ઉપર સં. ૧૮૯૩ ના લેખો છે. બધા પ્રતિમાલેખો અંતમાં આપ્યા છે.

મૂળનાયક ભગવાનની અધિષ્ઠાયિકા મહાકાળી દેવીની જૂની મૂર્તિ ૧ અને નવી મૂર્તિ ૧ છે. વળી, શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનના ગલારામાં, શ્રીચંદ્રપ્રલસ્વામીના ગલારામાં, શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભગવાનના ગલારામાં એકેક દેવીની મૂર્તિઓ છે, સિવાય પદ્માવતી દેવીની અને ખીજી મહાલક્ષ્મી દેવીની મૂર્તિ પણ પાસેની એક અલગ દેરીમાં બિરાજમાન છે. દેવીની આરસ મૂર્તિઓ કુલ ૭ છે. ઉપરના ભાગમાં ભગવાન મહાવીરસ્વામી અને નીચે શ્રીગૌતમસ્વામીની એક સંયુક્ત મૂર્તિ પણ છે.

ધાતુપ્રતિમાઓમાં ચોવીશી ૪, પંચતીર્થી ૫૧, સાદાં બિંબ ૫, અને પતરાંનાં બિંબ ૨ મળીને કુલ ૬૨ ની સંખ્યામાં છે. ચાંદીના ૨ અને ધાતુના ૧૧ મળીને ૧૩ સિદ્ધચક્રજના ગદ્દા છે. ધાતુના અષ્ટમંગળ ૬ અને પતરાનાં ચત્રો ૫ છે.

દેરાસરમાં પેસતાં ડાબી બાજુએ તુંબરુ ચક્ષની વાહન સાથેની એક મૂર્તિ છે. જ્યારે જમણી બાજુએ શ્રીશત્રુંજયની રચનાનો ભવ્ય પદ્મ કેાતરવામાં આવ્યો છે. આંતરોલીવાળાં

જેન રુક્મણીબાઈ, જેઓ હાલ માતરમાં રહે છે, તેમના તર-
કથી આ પદ્મ શ્રીસંઘને અર્પણ કરવામાં આવ્યો છે.

અગાઉ આ મંદિર નીચેનું લોચરું ખુલ્લું રાખવામાં
આવતું. તેમાં મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ લગવાનની પ્રતિમા
પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવેલી, પણ સં૦ ૨૦૦૭ ના વૈશાખ
સુદ્ધિ ૫ ના રોજ થયેલી પ્રતિષ્ઠા વખતે એ પ્રતિમાને ગભારા
બહારના ગોખલામાં લાવીને મૂકવામાં આવી અને એ લોચરું
બંધ કરી દેવામાં આવ્યું.

મંદિરના ઉપરના માળમાં મૂળનાયક લગવાનના શિખ-
રમાં એક નવો ગભારો બનાવવામાં આવ્યો છે. તેમાં હજી
લગવાન પથરાવવાના બાકી છે.

આ મંદિરના દ્વારમાં પેસતાં દેરાસર બહાર જમણી
બાજુએ સમકિતી શ્રીમહાલક્ષ્મીજી માતાનું મંદિર અલગ
બનાવવામાં આવ્યું છે. શ્રીમહાલક્ષ્મીજીની લબ્ય મૂર્તિ દર્શ-
નીય છે, આ દેવીની પ્રતિષ્ઠા ક્યારે અને કોણે કરાવી એ
સંબંધે જાણવા મળ્યું નથી પરંતુ મંદિર બંધાયું એની
સાથેસાથ આની પણ પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી હોવી જોઈ એ.
મૂર્તિ નીચે સં૦ ૧૮૯૪ નો લેખ છે.

યાત્રાળુઓના મેળા

૧. દરેક પૂનમના દિવસે યાત્રાળુઓ સારી સંખ્યામાં
યાત્રા નિમિત્તે અહીં આવે છે અને તે દિવસે લાતુ વહેંચ-
વામાં આવે છે.

૨. કાર્તિક સુદ્ધિ ૨ (ભાઈબીજ)ના દિવસે અહીં

ખેડા વગેરે ગામના યાત્રાળુઓની ભીડ જામે છે અને ખેડાના શ્રીસંઘ તરફથી લાતુ વહેંચવામાં આવે છે.

૩. કાર્તિક સુદિ ૧૫ (દેવદિવાળી)ના પવિત્ર દિવસે અહીં યાત્રાળુઓનો મેળો લરાય છે. આબુખાબુના ગામોમાંથી ૧૨૦૦ થી ૧૫૦૦ જેટલા યાત્રાળુઓ એકઠા થાય છે. ખપોરે શ્રીસિદ્ધાચલજીનાં પટદર્શન માટે જિનમંદિરથી સમસ્ત શ્રીસંઘનો વરઘોડો નીકળે છે તે અડધા માઈલ દૂર આવેલા શ્રીઆદીશ્વરજી લગવાનનાં પગલાંની દેરી સુધી જાય છે; જ્યાં સિદ્ધાચલજીનો પટ ખાંધવામાં આવે છે.

(૧) મહા વદિ ૫ ના રોજ ભમતીની વર્ષગાંઠ નિમિત્તે ભમતીનાં ૫૧ શિખરો પર ધજાઓ ચડાવવામાં આવે છે.

(૨) ચૈત્ર સુદિ ૧૩ ના રોજ લગવાન મહાવીરના જન્મજયંતી મહોત્સવ અંગે પૂજા અને આંગી રચવામાં આવે છે.

(૩) વૈશાખ સુદિ ૫ ના રોજ મૂળનાયક લગવાનના મંદિરની વર્ષગાંઠ નિમિત્તે અમદાવાદ વગેરે ગામોથી યાત્રાળુઓ સારી સંખ્યામાં આવે છે. એ દિવસે પૂજા-આંગી થાય છે અને ઘણી વખત તો સ્વામીવાત્સલ્ય પણ કરવામાં આવે છે.

૪. જેઠ વદિ ૧-૨ ના રોજ અમદાવાદથી રાણી હજીરાના રંગાટી કાપડ મહાજનના વેપારીઓ સંઘરૂપે યાત્રા નિમિત્તે આવે છે અને ખંને દિવસે પૂજા, આંગી અને ભાવના કરાવે છે.

૫. શ્રાવણ સુદિ ૮ (જન્માષ્ટમી) ના તહેવારના દિવસે અન્ય દર્શનીઓ અને ગામડાના લોકો હજારોની સંખ્યામાં આ સાચાદેવના દર્શનાર્થે આવે છે.

જીર્ણોદ્ધાર

૧. સં ૧૯૩૯ ના શ્રાવણ સુદિ ૪ ના દિવસે મૂળનાયક લગવાનના ગભારા ઉપરના શિખરનો ભાગ અચાનક તૂટી પડ્યો. મંદિરમાં પ્રજ્વળતો ધીનો અખંડ દીવો પણ ખુઝાઈ ગયો, જેથી શ્રીસંઘના સમસ્ત માણસોમાં ભયની લાગણી પ્રસરી ગઈ હતી. કહેવાય છે કે, એ જ વર્ષે માતરની જૈન જનતામાં બે પક્ષો પણ પડી ગયા, ને તે તે પક્ષના આગેવાન શેડિયાઓ જીવ્યા ત્યાં સુધી પોતપોતાના પક્ષમાં આગ્રહી રહ્યા હતા.

ગમે તે કારણ હો પણ શિખર પડી ગયા પછી તેને ફરીથી તૈયાર કરાવવાનું કામ છ વર્ષ સુધી લાંબાયું. છેવટે સં ૧૯૪૫ ના જોઠ વદિ ૧૦ ના રોજ તૈયાર થયેલા નવા શિખર ઉપર અને ભમતીની દેરીઓ ઉપર પણ ધજાઓ ચડાવવામાં આવી. આ મહોત્સવમાં ઘણા માણસો આવ્યા હતા.

૨. અમારા પૂજ્ય દાદાગુરુ શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજના ગુરુભાઈ આચાર્ય-વર્ય શ્રીવિજયનેમિસૂરીશ્વરજીના શિષ્યરત્ન શ્રીવિજયોદય-સૂરીશ્વરજી મહારાજના ઉપદેશથી અમદાવાદનિવાસી સ્વં શેઠ જમનાભાઈ ભગુભાઈ તેમજ તેમનાં ધર્મપત્ની સ્વં શેઠાણી માણેકકુંવરબેને આ તીર્થમાં ખાવન જિનાલયની

જૂની ભમતી, જે ઇંટ ચૂનાની અગાઉ બનાવેલી હતી તે કઢાવી નાખી લગભગ ૪-૫ લાખ રૂપિયાના ખર્ચથી બધી દેરીઓ બનાવરાવી તેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૯૮૩ ના મહાવદિ ૫ ને દિવસે કરવામાં આવી.

૩. સં. ૨૦૦૬માં મૂળનાયક લગવાન શ્રીસાચાદેવનો અગાઉનો જૂનો ગલારો તોડાવી, ગલારા નીચે જમીનની શુદ્ધિ માટે ૫૦ ફૂટ ખોદતાં પાણી નીકળ્યું ત્યારે ૨૦×૨૦ ના ૫૦ ફૂટ ઊંડા ખાડાને જમીનની સપાટી સુધી સીમેન્ટ કોંક્રીટથી તૈયાર કરાવી, આવન ફૂટ ઊંચા શિખરવાળો લવ્ય ગલારો લગભગ દોઢ લાખ રૂપિયાના ખર્ચથી, અમદાવાદના શ્રીજ્ઞેન વિદ્યાશાળાના ટ્રસ્ટીઓએ જીર્ણોદ્ધાર કરાવી આચાર્ય શ્રીવિજયસિદ્ધિસૂરિજી મહારાજશ્રીના હાથે સં. ૨૦૦૭ ના વૈશાખ સુદિ ૫ (તા. ૧૨-૫-૫૧)ના રોજ પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.

परिशिष्ट

[मातर अने सुहुंज गाभ संभंधी प्रतिभा लेखो]

[१]

मातर तीर्थना भूणनायक श्रीसुभतिनाथ प्रभुनी पाह-
पीठ परनेो लेखः—

संवत् १५२३ वर्षे वैशाख वदि ७ रवौ प्राग्वाटज्ञातीय सा०
गोना भार्यारत्न पुत्र समधर.....भार्या जासी घर्मादे पुत्री लीली-
प्रमुखकुटुंबयुतेन श्रेयसे श्रीसुभतिनाथबिंबं प्रतिष्ठितं तपागच्छनायक-
श्रीसोमसुंदरसूरिपट्टप्रभाकरश्रीमुनिसुंदरसूरिपट्टनभस्तलदिनकरतरणिश्री.....
.....श्रीरत्नशेषरसूरिपट्टपूर्वाचलसहस्रांकुर स०.....श्रीलक्ष्मीसागरसूरिभिः
सीहुंजग्रामे । कल्याणमस्तु कारयितुः ॥ श्रीः ॥

[२]

वेङ्गलपुरना श्रीआदिनाथ जिनालयभां रडेली धातुप्रतिभा
उपरनेो, सुहुंज गाभवासीअे प्रतिभा लराव्यानेो लेखः—

संवत् १५२३ वर्षे वै० शु० ३ शनौ श्रीसीहुंजग्रामवास्तव्य
प्राग्वाटज्ञातीय श्रे० ज्ञाज्ञा भा० मेघादे पुत्र श्रे० कालकेन भा० हची
पु० करणावता वीळा गांगादिकुटुंबयुतेन स्वपितृव्य श्रे० भूणाश्रेयोर्थ
श्रीनमिनाथबिंबं का० प्र० तपागच्छेशश्रीलक्ष्मीसागरसूरिभिः ॥

२. “ जैन धातुप्रतिभा लेखसंग्रह ” भा. २ (सं. श्रीशुद्धिसागर-
सूरि) लेखांकः ३५७, पृ. ६१

[३]

नडियादना श्रीअजितनाथ लगवानना जिनालयमांनी
 अेक धातुप्रतिमा उपर सुहुंज गाममां लशवायेदी प्रतिमा
 संभंधी लेणः—

सं० १५२२ फा० शु० १० दिने प्राग्वाटज्ञाती० श्रे० अर्जुन
 भा० तेजूपुत्र श्रे० नामाकेन भा० चांदू पु० धना भ्रातृज कुझामता
 सुता भोलीप्रमुखकुटुंबयुतेन निजश्रेयसे श्रीमुनिसुव्रतबिंबं कारितं प्र०
 तपागच्छेश्वरश्रीरत्नशेखरसूरिपट्टे श्रीलक्ष्मीसागरसूरिभिः श्रीसीहुजप्रामे ॥

[४]

जेडा गामना परामां आवेला श्रीआदिनाथ लगवानना
 मंदिरमां रडेदी अेक धातुप्रतिमा, जे सुहुंज गामवासीअे
 लशवेदी ते प्रतिमा उपरनेो लेणः—

सं० १५२३ वर्षे वैशाख वदि ७ रवौ सीहुंजवास्तव्य प्रा०
 ज्ञा० नागा भा० धारू सुत सा० आसा भा० दूसी सुत सा०
 आणंदेन भा० संपूरी भातृगेल भा० कद्ध श्रेष्ठिगणपतिप्रमुखकुटुंबयुतेन
 श्रेयोर्थ श्रीविमलनाथबिंबं का० प्र० तपागच्छेशश्रीरत्नशेखरसूरिपट्टे
 लक्ष्मीसागरसूरिभिः ॥

[५]

अमदावादना देवसाना पाडामां आवेला श्रीपार्श्वनाथ

३. “ जैन धातुप्रतिमा लेणसंग्रह ” ला. २ (सं. श्रीभुद्धिसागर-
 सूरि) लेणांकः ३६४, पृ. ६७-६८

४. “ जैन धातुप्रतिमा लेणसंग्रह ” ला. २ (सं. श्रीभुद्धिसागर-
 सूरि) लेणांकः ४२०, पृ. ७३

लगवानना मंदिरमांनी अेक धातुप्रतिमा उपर सुहुंज गामना रहेवासी श्रावके लरावेदी प्रतिमा संभंधी लेखः—

सं० १५५२ वर्षे फागण शुदि ६ शनौ सीहुंजवासि प्राग्वाट
श्रे० कडूआ भा० चमकू पु० श्रे० जीताकेन भा० जसमादे पु० मेघा
वीका नांइआ माईयादिकुटुंबयुतेन निजश्रेयसे श्रीधर्मनाथबिंबं का० प्र०
तपागच्छे श्रीसुमतिसाधुसूरिपट्टे श्रीहेमविमलसूरिभिः ॥

[६]

मुंभधना गुलालवाडीमां आवेला श्रीचिंतामणि पार्श्व-
नाथना मंदिरमांनी अेक धातुप्रतिमा उपर सुहुंज गामना
रहेवासी श्रावके लरावेदी प्रतिमा संभंधी लेखः—

संवत् १५१५ वर्षे माघ शुदि १ शुके श्रीब्रह्माणगच्छे श्रीमाल-
ज्ञातीय श्रे० स्त्रीमा भा० शाणीसुत चांपुनाम्या स्वश्रेयसे जीवत्यादि-
नि० संभवनाथबिंबं कारितं प्र० श्रीविमलसूरिभिः सीह(हु)जवास्तव्य ॥

[७]

मातर गाममां लरावायेदी प्रतिमा ने पादरा गामना
मंदिरमां छे ते परनो लेखः—

सं० १५७५ वर्षे ज्येष्ठ शुदि ६ शुके श्रीश्रीमालज्ञातीय मं०
साजण भा० रनू सु० जना भा० जासलदे सु० समधर किकाकेन

५. “ नैन धातुप्रतिमा लेखसंग्रह ” भा. १ (सं. श्रीबुद्धिसागर-
सूरि) लेखांक : १०६६, पृ. १९०

६. “ नैन धातुप्रतिमा लेखसंग्रह ” भा. १ (सं. श्रीकान्तिसागर)
लेखांक : १५५

७. “ नैन धातुप्रतिमा लेखसंग्रह ” भा. २ (सं. श्रीबुद्धिसागर-
सूरि) लेखांक : १६ पृ. ४,

मातृपितृश्रेयोर्थं चुविसवटकबिंबं श्रीसुमतिनाथस्य कारापितं प्र० पूर्णिमा-
पक्षभृगुकच्छीयसागरदानसूरिभिः मातरग्रामे शुभं भवतु ॥

[८]

ल३यना मंद्दिरमांणी ऐक धातुप्रतिभा, जे भातर
गाभमां लरावायेदी ऐ संभंधी लेखः—

संवत् १५९१ वर्षे वै० वदि २ सोमे श्रीश्रीमालज्ञा० मं० करणा
भा० पहुती सु० जेसिंग भा० वीरू पु० राणा रामदास माधव मं०
रामदासकेन भा० रमादे सु० हरदासयुतेन श्रेयसे श्रीसुमतिनाथबिंबं
कारापितं श्रीपूर्णिमापक्षे श्रीगुणमेरुसूरीणामुपदेशेन त्रिधिना प्रतिष्ठितं
मातरग्रामे ॥

[९]

भंलातमां लुरावापाडाभां आवेला श्रीअरनाथ ल०
ना मंद्दिरमांणी ऐक धातुप्रतिभा, जे भातर गाभमां लरा-
वेदी ते संभंधी लेखः—

संवत् १५७३ वर्षे आषाढ शुदि ५ गुरौ ओसवालज्ञा० वृद्ध-
शाखीय सा० धर्मण भा० धर्मादिपुत्र्या तथा सा० सहसकिरणभार्यया
सोनाईनाम्या श्रीआदिनाथबिंबं कारितं प्रतिष्ठितं कोरुंटगच्छे श्रीनन्नसूरिभिः
मातरग्रामे ॥

८. “ जैन धातुप्रतिभा लेखसंग्रह ” ला. २ (सं. श्रीशुद्धिसागर-
सूरि) लेखांकः २९२, पृ. ४८

९. “ जैन धातुप्रतिभा लेखसंग्रह ” ला. २ (सं. श्रीशुद्धिसागर-
सूरि) लेखांकः ७३९, पृ. १४१

[૧૦]

મૂળનાયકની જમણી બાબુના બિંબ પર આ પ્રકારે લેખ લેવાય છે:—

શ્રીશ્રેયાંસનાથવિંબં શ્રે૦ નરસાકારિતં ॥

[૧૧]

મૂળનાયકની ડાબી બાબુના બિંબ પર આવેો લેખ છે:—
શ્રીસુમતિનાથ સા૦ સમઘર ॥

[૧૨]

ભમતીની દેવકુલિકાઓમાં જે ૯૨ જેટલી પ્રતિમાઓ છે તેમાં મોટા ભાગની પ્રતિમાઓ ઉપર આ પ્રકારે એક જ જાતના લેખો છે. બધાંયે બિંબોની એક જ વર્ષમાં અને એક જ દિવસે પ્રતિષ્ઠા થયેલી લાગે છે:—

સં૦ ૧૮૯૩ માઘશુક્ર ૧૦ બુધે માતરપ્રામવાસ્તવ્યઃ શ્રીમાલી-
જાતીયવૃદ્ધશાખાયાં સમસ્તસંઘેન ઋષભદેવવિંબં કારાપિતં પ્રતિષ્ઠિતં તપા-
ગચ્છે મ૦ શ્રીવિજયજિનેંદ્રસૂરિભિઃ ॥

[૧૩]

એક ચરણપાદુકા ઉપર આવેો લેખ છે:—

શ્રીઋષભદેવજી મહારાજની પાદુકા માતરનગરે ॥ સમસ્તસંઘેન
સ્થાપિતા સં૦ ૧૮૯૩ ના વર્ષે માઘમાસે શુક્રપક્ષે સુદિ ૧૦ દશમી
બુધવાસરે અંજનં કારાપો(પિ)તા શ્રીમદ્દાર્ક શ્રી ૧૦૮ મદ્દાર્ક જિનેંદ્ર-
સૂરિરાજલિખિતા પં૦ શ્રીજેયવિજેયજી પં૦ દીપવિજેયજી તપાગચ્છ છે ॥

૧૦-૧૧. 'જૈન માર્તંડ' નામક પુસ્તકમાં ઉપર્યુક્ત બંને બિંબો
શ્રીસુમતિનાથ ભગવાનનાં છે એમ જણાવેલું છે પણ વસ્તુતઃ એક
શ્રીશ્રેયાંસનાથ અને બીજું શ્રીસુમતિનાથનું છે.

○

૨. સોજિત્રા

ખેડા જિલ્લાના પેટલાદ તાલુકામાં સોજિત્રા નામે પ્રાચીન ગામ છે. જૈનોની દૃષ્ટિએ આ ગામનું શું મહત્ત્વ છે તે તરફ અમે લક્ષ દોરીએ છીએ.

યદ્યપિ આ ગામ કોણે વસાવ્યું એ સંબંધી કોઈ હકીકત જાણવા મળતી નથી છતાં જૈન ગ્રંથોમાં જે છૂટક-ત્રુટક માહિતીઓ વેરાયેલી પડી છે એ ઉપરથી એટલું અવશ્ય કહી શકાય કે—સોજિત્રા ચૌદમી શતાબ્દીથી અર્વાચીન નથી. એ વિગતો એવું પણ કહી જાય છે કે, આ ગામમાં જૈનોની વસતી અને સ્થિતિ ચૌદમા સૈકાથી લઈને ઓગણીસમા સૈકા સુધી ક્રમશઃ પ્રગતિશીલ રહી છે. તે પછીથી અહીંની જૈન વસતીમાં ઘટાડો થતાં થતાં આજે તો જૈનોનાં માત્ર આઠેક ઘરો વિદ્યમાન રહ્યાં છે. સોજિત્રામાંથી ચાલ્યાં ગયેલાં કેટલાંક જૈન કુટુંબો આસપાસના તારાપુર, કાસોર વગેરે ગામોમાં રહેવા ગયાં છે. આમ છતાં જૈનોની પ્રાચીન સ્થિતિના અવશેષ સમાં— ૧ જૈન મંદિર, ૨ ઉપાશ્રય અને ૧ જૈન ધર્મશાળા મૌજૂદ રહેલાં છે.

પ્રાચીન સ્થિતિ

સોજિત્રા સંબંધે મળી આવતા પ્રાચીન ઉલ્લેખો પૈકી—
ઉકેશવંશીય શ્રા૦ રાજ્યે ‘શ્રીજંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિસૂત્ર’ની એક
પ્રતિ લખાવી છે, તેની પ્રશસ્તિમાં નીચેના શ્લોક ઉપરથી
આ ગામના જૈન સંઘની સ્થિતિ ઉપર સારો પ્રકાશ પડે છે:—

“ મૌનં પુણ્યમિવ પ્રૌઢં ચતુરક્ષિ (૨૪) જિનાલયમ્ ।
યોડચીકરત્તમાં શત્રુંજયમૂઘરમળ્ડનમ્ ॥ ૭ ॥
સ્તમ્મતીર્થે પુરે સોજીત્રિકે કાવીપુરે તથા ।
ટીંવાલ્યપુરે હાર્થીદણે (?) નગરકેડપિ ચ ॥ ૮ ॥
અળહિલામિધે દ્રજ્જે તથા ગ્રામે બલાસરે ।
યઃ શ્રીજિનગૃહા..... ॥ ૯ ॥ ”^૧

આ ત્રુટિત પ્રશસ્તિના શ્લોકો ઉપરથી જાણાય છે કે,
ઉકેશવંશીય શ્રેષ્ઠી આસધરે શ્રીશત્રુંજય, સ્તંભતીર્થ,
સોજીત્રિક, કાવીપુર, ટીંબા, હાથીદણ, નગર, અણહિલપુર
અને બલાસરમાં જૈન મંદિરો બંધાવ્યાં હતાં.

આમાં ઉલ્લેખાયેલું સોજીત્રિક એ જ આજનું સોજિત્રા
છે. કમનસીબે આ પ્રશસ્તિનો છેલ્લો ભાગ ત્રુટિત છે, એટલે
એમાં સંવતનો નિર્દેશ કર્યો હોય તો તે જાણી શકાતો નથી.
આમ છતાં આ તાડપત્રીય પ્રતિ ચૌદમા સૈકાથી પાછળની
નથી, એટલે ચૌદમા સૈકા પહેલાં અહીં જૈન મંદિર બાંધ-
વામાં આવ્યું હતું, એટલું આથી સ્પષ્ટ થાય છે.

૧. “જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિસંગ્રહઃ” પ્રકા૦ સિંધી જૈન ગ્રંથમાળાઃ
મુંબઈ. પૃષ્ઠ: ૯૧

આ હકીકતથી જણાય છે કે, અહીં અગાઉ જૈનોની વસતી સારા પ્રમાણમાં હશે.

એ પછી પંદરમા સૈકામાં ખીબું જિનાલય અંધાયા સંબંધે આવી નોંધ મળે છે :—

“ અહમ્મદાબાદપુરાધિવાસિના,
સોજીત્રિકે શ્રીગદરાજમન્ત્રિણા ।

ત્રિંશત્સહસ્રદ્રમટઙ્કવિક્રયાત્,
યત્કારિતં નૂતનજૈનમન્દિરમ્ ॥

શ્રીસોમદેવાહ્વયસૂરિમિસ્તત—
સ્તત્રાઽઽર્હતી મૂર્તિસ્તતિઃ પ્રતિષ્ઠિતા ।

દદે યદાદેશમથાપ્ય સોત્સવં,
શ્રીવાચકત્વં શુભરત્નસાધવે ॥”^૨

—અમદાવાદનિવાસી મંત્રી ગદરાજે સોજિત્રામાં ત્રીસ હજાર દ્રમ્મ ટંકના ખરચે એક નવીન જૈન મંદિર અંધાવ્યું. એ મંદિરમાં જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા શ્રીસોમદેવસૂરિએ કરી. વળી, જેમનો આદેશ મેળવીને શ્રીસોમદેવસૂરિએ શુભરત્ન નામના સાધુને ઉત્સવપૂર્વક વાચકની પદવી આપી.

આ ઉલ્લેખથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે, અહીં જૈનોની વસતી સારા પ્રમાણમાં વધી હશે જેથી ખીબા મંદિરની જરૂરિયાત જોઈ શ્રીગદરાજ મંત્રીએ એ મંદિર

૨. “ ગુરુગુણરત્નાકરકાવ્ય ” કર્તા : સોમચારિત્રગણિ (સં. ૧૫૪૧) સર્ગ : ૩, શ્લોક : ૧૨, ૧૩.

અંધાવી આપ્યું, અને શ્રીશુભરતન મુનિને વાચકપદવી આપવામાં આવી.

શ્રીસોમસુંદરસૂરિના સમયે સં. ૧૪૫૬ થી ૧૫૦૦ માં ઇડરમાં દિગંબર ભટ્ટારકોની ગાદી સ્થપાઈ તે પછી સોજિત્રામાં પણ ભટ્ટારકની ગાદી સ્થાપવામાં આવી.^૩ આજે પણ અહીં દિગંબરોનાં ત્રણ મંદિરો છે.

સં. ૧૫૨૩ ના એક પ્રતિમાલેખમાં સોજિત્રાવાસી શ્રાવકે ભરાવેલી મર્તિ ઉપરનો લેખ આ પ્રકારે મળે છે:—

“ સં ૧૫૨૩ વર્ષે વૈ ૦ વ ૦ ૪ ગુરૌ સોજીત્રાવાસિપ્રાગ્વાટ-
જ્ઞાતીય વ્ય ૦ હાપા માર્યા હાંસલદે સુત વ્ય ૦ ગુણિયાકેન મા ૦ રાજા
મા ૦ રમાદે સુત વ્ય ૦ આસધોર શ્રીપાલ શ્રીરંગાદિકુટુંબયુતેન શ્રીકુંથુ-
નાથર્થિવં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીતપાગચ્છેશશ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિભિઃ ॥ ”^૪

—સં. ૧૫૨૩ ના વૈશાખ વદિ ૪ ને ગુરુવારે સોજિત્રા-
વાસી પોરવાડજ્ઞાતીય વ્ય ૦ હાપા, તેની ભાર્યા હાંસલદે,
તેના પુત્ર ગુણિયાકે, ભાર્યા રાબ, ભાર્યા રમાદે, તેના પુત્ર
વ્ય ૦ આસધીર, શ્રીપાલ, શ્રીરંગ વગેરે કુટુંબ સાથે
શ્રીકુંથુનાથનું ણિંબ ભરાવ્યું અને તેની શ્રીતપાગચ્છેશ
શ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી.

૩. “ જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ ” લે. મોહનલાલ દ.
દેસાઈ, પૃષ્ઠ : ૪૬૧.

૪. “ જૈન ધાતુપ્રતિમા લેખસંગ્રહ ” ભા. ૨, સંપા ૦ શ્રીભુક્ષિ-
સાગરસૂરિ. લેખાંક : ૬૮૫, પૃ ૧૨૬.

એ પછી તો આ ગામમાં મોટા મોટા આચાર્યો આવતા, રહેતા અને ચતુર્માસ પણ ગાળતા. એ વિશે મળી આવતા ઉલ્લેખો મુજબ: શ્રીહિમવિમલસૂરિજી સં. ૧૫૭૨ માં આ ગામમાં પધાર્યા હતા. શ્રીહીરવિજયસૂરિજીએ અહીં ચતુર્માસ ગાળ્યું હતું. શ્રીવિજયસેનસૂરિજી સં. ૧૬૭૧ માં આ ગામમાં પધાર્યા હતા. એ સંબંધે આવો ઉલ્લેખ મળે છે:

“રાજનગરથી પૂજ્ય પધારિયા,
અનુકંભિં સોજિત્રઈ પુરિ આવિયા;
દેવતણી ગતિ કે ન સકઈ કલી,
ભવિતવ્યતા જે તે કિણિં નવિ ઠલી.”^૫

એ પછી અઢારમા સૈકાના યાત્રી શ્રીશીલવિજયજી પોતાની ‘તીર્થમાલા’માં સોજિત્રાનો આ રીતે માનભેર ઉલ્લેખ કરે છે:—

“જિન નમીઈ સોજિત્રે માત્ર.”^૬

સં. ૧૮૦૫ માં શ્રીધનસાગર મુનિએ ‘શ્રીવૃદ્ધસાગરરાસ’ની પ્રતિ આ ગામમાં લખી હતી.

પં. પ્રતાપવિજયગણિના શિષ્ય પં. વિવેકવિજયગણિના ગુરુભાઈ પં. ભાણુવિજયગણિએ અહીં ‘જયાનંદકેવલિચરિત’ની પ્રતિ લખી હતી.

૧૮ મી શતાબ્દીમાં શ્રીઉદ્દયરત્નવાચકે સોજિત્રામાં કેટલાક પટેલોને જૈન બનાવ્યા હતા.

૫. “જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્યસંચય” પૃ ૧૬૧, કડી : ૨૪

૬. “પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહ” પ્રકા. યશોવિજય જૈન ગ્રંથ-

માળા, પૃષ્ઠ : ૧૨૪

મુંબઈના નામાંકિત નાગરિક શેઠ મોતીશાહ આ સોજિત્રાના હતા. (જન્મ સં. ૧૮૩૮, સ્વર્ગ સં. ૧૮૬૨) તેમણે અહીં એક ઘર દેરાસર બંધાવેલું અને શેઠ મનસુખલાઈ ભગુલાઈનાં પત્નીએ અહીંના જિનમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.

*

જિનમંદિર

અહીં સમડી ચકલામાં એક ધૂમટબંધી જૈન મંદિર વિદ્યમાન છે. બીજાં મંદિરોનો પત્તો નથી. અને આ મંદિર પણ ઉપર્યુક્ત બંને પૈકી કયું તે જાણવાનું સાધન નથી. મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનની મનોહર પ્રતિમા પંચતીર્થીયુક્ત છે. આસપાસનું પરિકર નકશીવાળું કળામય છે.

મૂળ ગભારામાં મૂળનાયક ઉપરાંત બીજી ૧૪ પ્રતિમાઓ આરસની છે. એક પ્રતિમા ઉપર સં. ૧૫૫૬નો લેખ છે. ધાતુની પંચતીર્થી ૨૨, એકલમૂર્તિઓ ૭ અને ચોવીશીના પદ્ ૨ છે. કમળની અષ્ટદળ પાંખડીમાં એકેક ભગવાન બિરાજમાન છે. તેની નીચેનો ભાગ હોવો જોઈએ તે અત્યારે નથી.

પાસેના લાકડાના ગભારામાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની પ્રતિમા છે અને આરસની બીજી ૧૮ પ્રતિમાઓ છે. એકલમૂર્તિઓ ૭ છે. આઠ કમળની પાંખડીમાં એકેક પત્રમાં બબ્બે ભગવાન બિરાજમાન છે. તેના મંડપમાં ચારે બાજુના

થાંભલા ઉપર સુંદર નકશીકામ કરેલું છે. હાથી, ઘોડા વગેરેની સુંદર આકૃતિઓ તેમાં કેરેલી છે. મંડપમાં આપણી જમણી બાજુએ સિદ્ધાચલજીનો પદ્મ વિદ્યમાન છે.

જીર્ણોદ્ધાર

આ બંને મંદિરો જીર્ણ થતાં અમદાવાદના શેઠ મનસુખલાઈ ભગુલાઈનાં પત્ની, જેઓ સોજિત્રાનાં હતાં, તેમણે પોતાના મરણની અંતિમ વેળાએ આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવાની શેઠ પાસે માગણી રજૂ કરી હતી. એ મુજબ શેઠ મનસુખલાઈએ સં. ૧૯૫૩-૫૪ માં આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર શરૂ કરાવ્યો હતો.

જીર્ણોદ્ધાર વખતે મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી અને શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની પ્રતિમાઓ ઉત્થાપન કરવા માંડેલી પરંતુ એ મૂર્તિઓ ઉઠાવી શકાઈ નહીં. આથી બંને મૂળનાયકને તે સ્થાને રાખીને બાકીની બધી મૂર્તિઓને ઉત્થાપન કરી શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનના ગભારા બહાર સ્થાપન કરી હતી. જીર્ણોદ્ધાર પૂરો થતાં સં. ૧૯૫૮ ના વૈશાખ સુદિ પના રોજ મંદિરની ફરી પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી.

દેવીની દેરી

મંદિરના ખૂણામાં આવેલી એક ઘૂમટબંધી દેરીમાં શ્રીમહાલક્ષ્મી માતાની મનોહર મૂર્તિ છે. આ મૂર્તિ મોતી-શાહ શેઠનાં કુળદેવી હોવાનું કહેવાય છે.^૭

૭. મોતીશાહ શેઠ ખંભાત અને તે પછી મુંબઈમાં વેપાર નિમિત્તે વસવાટ કર્યો તે અગાઉ તેઓ સોજિત્રામાં રહેતા હતા. અત્યારના મંદિ-

શ્રીમહાલક્ષ્મી માતાજીની બાબુમાં ધાતુની ચાર ચક્ષ-
ચક્ષિણીઓની પ્રતિમાઓ છે. એમાં એક અંબિકાદેવીની
સુંદર મૂર્તિ પણ છે. અંબિકાદેવીના જોળામાં એક બાળક
બેઠેલું છે, બીજું બાળક બાબુમાં ઊભું છે. હાથમાં આંખાની
લૂંબ છે અને તેની પાછળ સં. ૧૩૮૭ નો લેખ છે.

પાસે આરસનાં પગલાં છે તે કોનાં હશે એ જાણવામાં
આવ્યું નથી.

ચોરડીની બહારની ભીંતમાં એક દેરી આકારનો
ગોખલો છે, તેમાં શ્રીઆદીશ્વર લગવાનનાં પગલાંબેડી છે.

ચોકમાં શ્રીવાસુપૂજ્ય લગવાનનો ઘૂમટબંધી ગભારો
છે. મૂળનાયકની બંને બાબુએ આરસની એકેક જિન-
પ્રતિમા છે.

એક તરફ શ્રીઅજિતનાથ લગવાનનો ઘૂમટબંધી
ગભારો છે. મૂળનાયકની એક તરફ કાઉસગિયા મૂર્તિ છે,
અને બીજી તરફ શ્રીજિનેશ્વર લગવાનની નાની પાંચ મૂર્તિઓ
પરિકરમાંથી અલગ પડી ગયેલી બેસાડવામાંથી આવી છે.

રમાં જે શ્રીઅજિતનાથ લગવાનનો ગભારો છે. તે જ મોતીશાહ શેઠનું
ધર દેરાસર હતું એમ કહેવાય છે. અને આ મહાલક્ષ્મી માતાજીની મૂર્તિ
તેમનાં કુળદેવી હતાં એમ ત્યાંના વૃદ્ધો પાસેથી જાણવામાં આવ્યું છે.
આ માટે વાંચો-મુંબાઈના નામાંકિત શેઠ મોતીશાહ.

૩. ખેડા

ખેડા એ જિલ્લાનું મુખ્ય નગર છે. સરકારી કચેરીઓ, નિશાળો વગેરે અહીં છે. આસપાસનાં ગામડાંની અહીં વિશેષ અવરજવર રહે છે.

શેઠી, મેશ્વો અને વાત્રક એ ત્રણ નદીના સંગમ પર ખેડા શહેર આવેલું છે. આ શહેર ઘણું પ્રાચીન છે એમાં શંકા નથી. અગાઉ આ શહેર ખૂબ જાહોજલાલીવાળું હતું. વેપાર-ઉદ્યોગથી આ શહેર સમૃદ્ધ હતું. વસતી પણ સારા પ્રમાણમાં હતી. શ્રાવકોની વસ્તી અહીં સેંકડોની સંખ્યામાં હતી. એક કાળે ખેડા જૈનધર્મનું મથક ગણાતું.

આજે તો રેલ્વે રસ્તાથી દૂર ખૂણામાં પડી જવાથી અહીંનો વેપાર-ઉદ્યોગ પડી ભાંગ્યો છે. વસતી પણ ઘટી ગઈ છે. પુરાણો વૈભવ અને સમૃદ્ધિ રહ્યાં નથી. જ્યાં જુઓ ત્યાં ધૂળના ઢગલા, પડી ગયેલાં કે ઉજ્જડ મકાનો નજરે પડે છે. શ્રાવકોના મહોલ્લામાં કેટલાંયે ઘર વાસેલાં દેખાય છે.

આજે અહીં શ્રાવકોનાં ૧૫૦ ઘરો ખુલ્લાં હશે. કેટલાક પરગામ રહે છે. દેરાવાસી ભાવસાર શ્રાવકોનાં અહીં ૬૦ ઘર છે. સ્થાનકવાસી ભાવસારોનાં ૩૦ ઘર છે. ૯ જિન-મંદિરો, ૨ સાધ્વી-શ્રાવિકાઓના ઉપાશ્રયો, ભાવસાર શ્રાવ-

કોના પણ ૨ ઉપાશ્રયો, ૧ જૈન ધર્મશાળા, જૈન વાડી, આયબિલખાતું તેમજ જૈન પાઠશાળા વગેરે છે. લોજન-શાળા ચાલુ છે.

*

ખેડા વિશે પ્રાચીન ઉલ્લેખો મળી આવે છે તે ઉપરથી એની ભૂતકાલીન સ્થિતિ કેવી હતી તેનો ખ્યાલ આવે છે.

પાંચમા સૈકામાં થયેલા શ્રી. મહાવાહી આચાર્યના સમયમાં શિલાદિત્ય માટે આ ખેડાનો નિર્દેશ જૈન પ્રખંધોમાં મળે છે. સાતમા સૈકામાં તો ખેડા આ પ્રદેશનું મોટું નગર હતું. ચીની યાત્રી યુવાનશ્વાંગે પોતાના ‘ભારત પ્રવાસ વૃત્તાંત’માં ખેડાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેણે ખેડાને ૫૦૦ માઈલના વિસ્તારવાળું જણાવ્યું છે. વલ્લીનાં દાનપત્રોમાં ‘ખેટકાહાર’*નો વારંવાર ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, એ ઉપરથી પણ ખેડાનો નિર્દેશ મળે છે. ખેડાનો પ્રદેશ રેતાળ છે એ બેતાં શ્રી. શીલાંકાચાર્યે ‘આચારાક્ષસૂત્ર’ની ટીકામાં ખેડાનો—‘પાંશુપ્રાકારવદ્ધં ચેટમ્’ અથવા ‘ઘૂલપ્રાકારોપેતં ચેટમ્’ અર્થે દર્શાવ્યો છે તે પણ આ ખેડાપ્રદેશના નિર્દેશને મજબૂત કરે છે.

સં. ૧૧૯૨ માં સિદ્ધરાજના રાજ્યમાં મહંં ગાંગિલના મંત્રીપદમાં ખેટકાહાર મંડલમાં રાજં સોમદેવની પ્રતિ-પત્તિમાં ખેટક (ખેડા) સ્થાનથી વિનિમ્નહવાસી ૫ં ચામુકે

* આહાર અથવા આહરણી એટલે વહીવટી એકમ.

દેવી શ્રીગણિની માટે પ્રાકૃતની ‘પુષ્પાવતી કથા’ તાડપત્ર પર લખી હતી. X

બારમી શતાબ્દીમાં થયેલા અંચલગચ્છીય શ્રીઆર્ય-રક્ષિતસૂરિજી વિહાર કરતા આ ખેડા પ્રદેશમાં પધાર્યા હતા. +

એ પછી તે આ પ્રદેશમાં કેટલાયે જૈનાચાર્યો આવતા અને અહીંની જૈન પ્રબળને પોતાના ઉપદેશથી પ્રભાવિત કરતા રહેતા.

અહીંના પુસ્તકસંગ્રહમાંથી કપડા ઉપર લખેલો ‘વિજયપતાકા યંત્ર’ મળી આવેલ છે. એ કપડાની લંબાઈ ૪ ફૂટ ને ૫ ઇંચ છે જ્યારે પહોળાઈ ૩ ફૂટ ને ૫ $\frac{૧}{૨}$ ઇંચની છે. સં. ૧૫૦૪ માં દિવાળીના દિવસે ખરતરગચ્છીય શ્રી. જિનભદ્રસૂરિએ એ યંત્ર લખેલો છે; એ સંબંધી ઉલ્લેખ આ પ્રકારે છે:—

“સંવત્ ૧૫૦૪ વર્ષે દીપોત્સવદિને લિખિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીસ્વરતર-ગચ્છાધીશ્વરશ્રીજિનચન્દ્રસૂરિભિરિદં જૈત્રપતાકાલ્યયંત્રં ॥ સપરિવારસ્ય જૈત્રે વાંછિતસિદ્ધિં કુરુ કુરુ સ્વાહા ॥”

આ કપડાની બંને બાજુએ રંગિત કોર છે. બીજી બે બાજુએ ચિત્રો આલેખ્યાં છે. આ ચિત્રો રજપૂતકાલીન છે. યંત્ર લાલશાહીમાં આલેખેલું છે.

X જુઓ: ‘જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ’ — મોહનલાલ દ. દેસાઈ, પૃ. ૨૫૨.

+ જુઓ: ‘અંચલગચ્છ પદાવલી-ભાષાંતર’ પૃષ્ઠ : ૧૩૫.

વળી, બે દસ્તાવેજો ગુજરાતીમાં લખાયેલા સં. ૧૬૭૫ ના છે, જે દસ્તાવેજો શ્રી. હીરરત્નસૂરિને કરી આપેલા છે, તે આ પ્રકારે છે:—

દસ્તાવેજ પહેલો :

[જૂના કાગળ પર તેની લંબાઈ ઈંચ તથા પહોળાઈ ઈંચ બે જમણી, બે ડાબીને એક વચમાં એમ પાંચ સીલો છે.]

- ૧ સંવત ૧૬૭૫ ના વરબે વૈશાખ સુદની ૩ દને પાતસાહશ્રી સાત શ્રી શ્રી
- ૨ શ્રી ૭ શ્રી આજમશાહ હજુર લોમીઆ, ૫ ઊલ મધે આવા હતા શ્રી
- ૩ અહમદાવાદ મધે શ્રી હીરરતનસૂરીઈ લોમીઆ ૫ ને બંદીખાનેથી
- ૪ છોડાયા તીહાંથી પાંચ લોમીઆ સરાવક કરા છે પાંચે લોમીઈ
- ૫ પાતસાહની કચારી મધે પાતસાહશ્રીની સાખે પાતસાહ હજુરઈ લે
- ૬ ખ લખો ઈ ખરો છે હલવદનો રાજ માહારાણુ શ્રી ચંદરસેનજી અ
- ૭ ને ઠાકોરશ્રી સખલસંઘજી વઢવાણુનો ધણી તથા ઠાકોરશ્રી વી
- ૮ રોજી સીઆંણીનો ધણી ઠાકોરશ્રી વીરોરાજ લગતરનો ધણી
- ૯ ઈ ૪ લોમીઆ શ્રી હીરરતનસૂરીને અપાસરાની લાગત કરી આ
- ૧૦ પી છે તેની વગત હલવદની માંડવી ઈં સુરજ ઊદે જુના જેનાવાદી

- ૧૧ ૨ નીતના દેવા ઈક વરખે બાસતા નંગ ૫ ઘઈ ચેર
૦૧ નીતનું અપા
- ૧૨ સરાનાં નલીઆં તથા ખરખરાજત ઊપાસરની સરવે
હલવદનો
- ૧૩ ઘણી આપે ઈહી રીત ચારે લોમીઆની છે તે શ્રી ચંદ્રમા
સુરજની સા
- ૧૪ ખે લખુ તે ખરૂં છે અમારા વંસના હોઈ તે પાલે તથા
હીરરતનસુ
- ૧૫ રીના વંસના હોઈ તે લીએ તે રીત ચંદરમા સુરજની
સાખે પાલવી
- ૧૬ તથા હીરરતનસુરીઈ પાતસાહશ્રીની સાખે લોમીઆ ૫
ની પાસે
- ૧૭ વચન માગું જે અમારા અપાસરા વીના ખીજે પરછગનો
ઊપાસ
- ૧૮ રો કરવો નહી અમારા વંસવાલાને ગમે તેવું ખુન આવે
તો અપાસ
- ૧૯ રાની આંણુ લોપવી નહી ઈવી રીત ૫ લોમીઆની છે
શ્રી અંજુવાડા
- ૨૦ નો ઘણી શ્રી જી ચોરાત તેણે કહું જે અમારે પરગણે
આગર નંગ ૩ છે
- ૨૧ તે શ્રી અંજુવાડાનો આગર તથા ઊંડુનો આગર તથા
ફતેહપરનો આ

- ૨૨ ગર ઈ આગર નંગ ૩ તીહાં જે મીઠું ભરવા ગાડાં જે
આવે તે ગાડા દી
- ૨૩ ક જેના વાદી તુનો લાગત પરીઅંગત સુધી જહાં
સુધી આગ
- ૨૪ ૨ રહે તીહાં સુધી આપે ઈહ લખુ તે સહી છે, ખીન્નુ
બાસતા નંગ
- ૨૫ ૫ કપડા કરવા માટે આપે તથા નદીઆં તથા વાસણુ
કૂંસણુ સર
- ૨૬ વે દરબાર થકી આપે ઈ રીત પાંચે ભોમીઈ શ્રી હીર-
રતનસુરીને
- ૨૭ કરી આપી તે ખરી છે શ્રી અમદાવાદ મધે લખીતંગ
દીવાન શ્રી
- ૨૮ મનમુખરામજી ઈહ લખું તે સહી છે.

—ત્રણ ખીઆં-એક ડાખી ખીન્નુ જમણી ને ત્રીન્નું વચમાં
એમ છાપેલાં છે.

દસ્તાવેજ ખીજે :

[લૂગડા પર કાળી શાહીના અક્ષરમાં]

શ્રી શ્રી શ્રી

- ૧ ૧૧૯૦૧૧ સંવત ૧૬૭૫ ના વર્ષે વૈશાખ સુદ ૩ દને પાત
૨ સાહુશ્રી, શ્રી આજમસાહને વારે ભોમીયા
૫ ને શ્રી રાજનગરમધે શ્રી હીરરતનસુરીઈ
પાંચ ભોમીયાને પ્રતિબોધ દઈને બંદીખાંણુથી
પાંચે ભોમીયાને મુકાવ્યા શ્રાવિક કર્યા છે

મહારાણુ શ્રી ચંદ્રસેનજી તે હલવદનો રાજ
 ૧ સખલસંઘ રાજઉત વઠવાંણનો ધણી ૨ મો
 ટો વેરોજી સીયાંણીનો ધણી ૩ વિજરાજજી
 લગત્તરાનો ધણી ૪ જેસોરાત ઝંઝવાડા
 નો ધણી એ પાંચ રાજ ॥ પાંચ લોમીયાં પાસે શ્રી
 હીરરત્નસૂરીઇં વચન માગ્યું જે એક માહુરા
 ઉપાસરો વિના પરગણીનો ઉપસરો નહી ॥ ઉ
 પાસરનો કર કર્યો ધી સેર ૦૥ તેલ સે. ૦૧ એ પાં
 ચે લોમીયાના રાજમાં એતહું કર્યું, ગમે તે
 હવું ખુન હોય તે ઉપાસરાની આંણુ લોપવી
 નહી હલવદનો ધણી પાંચ પાસતા વરસોં
 વરસે આપે પાંચે લોમીયાની એ રીતે રિત છે ॥
 અપાસરાની ખરખરાજદ પુરી પાડે દરખાર
 લીખીતં દિવાંન શ્રી મનસુખરાંમજી.

*

પટ્ટાવલી પત્ર

એક પટ્ટાવલીનું પાનું ખેડામાંથી મળી આવ્યું છે.
 તેમાં શ્રી. મહાવીરને પ્રથમ ગણી પછીના રવિપ્રભસૂરિ
 ૩૧ મા સુધી જેમ તપગચ્છની અને ખરતરગચ્છની પટ્ટા-
 વલીમાં નામો આવે છે (કે જેમાં શ્રી. મહાવીરને પ્રથમ
 નથી ગણ્યા એથી રવિપ્રભસૂરિ સુધીનો નંબર ૩૦ મો આવે
 છે) ત્યાર પછીની સૂરિની પરંપરા જૂદી નીચે પ્રમાણે આપી
 છે તેમાં દરેક નામ સાથે સૂરિ ઉમેરવાનું છે.

૩૨ (તત્પટ્ટે) રત્નપ્રભસૂરિ, ૩૩ (તત્પટ્ટે) ઉદયવર્દન,
 ૩૪ ગુણવર્દન., ૩૫ દેવરત્ન, ૩૬ આણુંદસુંદર, ૩૭ શુભ-

वर्द्धन, ३८ जयप्रल, ३९ अजितप्रल, ४० चंद्रगुप्त, ४१ सुशुभ्ररत्न, ४२ विनयवर्द्धन, ४३ लक्ष्मीवर्द्धन, ४४ शुभसुंदर, ४५ विनयसुंदर, ४६ दुर्धप्रल, ४७ समुद्रगुप्त, ४८ लद्रगुप्त, ४९ उ[द्]घोतरत्न, ५० भाण्डिक्यसुंदर, ५१ विमलप्रल, ५२ आनंदवर्द्धन, ५३ शिवसुंदर, ५४ धर्मगुप्त, ५५ विमलरत्न, ५६ अमृतवर्द्धन, ५७ आनंदरत्न, ५८ धंद्रगुप्त, ५९ देवगुप्त, ६०, ६१ सिद्ध, ६२ देवगुप्त, ६३ कच्छ, ६४ सिद्ध, ६५ देवगुप्त, ६६ कच्छ, ६७ सिद्धसूरि, ६८ धनवर्द्धन,

६० (तत्पट्टे) देवगुप्तसूरिः— तेन गुरुणा शाह बहादरसुखासनं नैर्विना विद्यया चालितम्, वृषभं विना विद्यया कूपो वाहितः, काष्ठपांचालिकया वायुव्यंजनं कारितमित्यादि प्रत्ययान् दृष्ट्वा बहादरनृपेण तुष्टेन पुरग्रामादौ दीयमाने निर्लोभतया गुरुणा गृह्यमाणे कंबलीरत्नं गुरुशीर्षे न्यस्तं तत्प्रभृतिजैनसूरिभिः शीर्षे कंबली ध्रियते.

७० तत्पट्टे श्रीकक्कसूरिस्तेन गुरुणा शाहमहमुंदनृपस्यातपत्रं वाचालितं चतुर्दशीपूर्णमाविवादे चतुर्दशीप(पा)क्षिका सत्ये(त्या इ)ति अन्यानपि विद्याचमत्कारान् दृष्ट्वा तुष्टेन महमुंदनृपेण श्रीराजवल्लभसूरि-रित्यभिधानं दत्तं । तस्य गुरोः संवत् १५६४ जन्म, संवत् १५७१ व्रतं । संवत् १५८४ सूरिपदं । संवत् १६१३ शिथिमार्गं मुक्त्वा महत्परिग्रहं त्यक्त्वा क्रियोद्धारः कृतः । संवत् १६१५ पूर्वोद्धृतक्रियस्य लघुशालीयआचार्यश्रीआणंदविमलसूरिपार्श्वे योगोद्वहनं कृतं । तदा तेनाभिधानं दत्तं राजविजयसूरिरिति । १६२४ निर्वाणं.

७१ तत्पट्टे श्रीरत्नविजयसूरिः ॥ तस्य गुरोः संवत् १५८४

જન્મ, સંવત્ ૧૬૧૩ વ્રતં, સંવત્ ૧૬૨૪ સૂરિપદં, સંવત્ ૧૬૭૫
નિર્વાણં ।

૭૨ તત્પદ્મે શ્રીહીરરત્નસૂરિઃ, તસ્ય ગુરોઃ સંવત્ ૧૬૨૦ જન્મ,
સંવત્ ૧૬૩૩ વ્રતં, સંવત્ ૧૬૫૭ વાચકપદં, સંવત્ ૧૬૬૧ વૈશાશ્વ
શુદિ ૨ દિને સૂરિપદં ॥ સંવત્ ૧૭૧૫ વર્ષ શ્રાવણ શુદિ ૧૪ સોમ
રાજનગરે નિર્વાણં.

૭૩ તત્પદ્મે શ્રીજયરત્નસૂરિઃ

૭૪ તત્પદ્મે શ્રીભાવરત્નસૂરિઃ ॥

૭૫ તત્પદ્મે શ્રીદાનરત્નસૂરિ

૭૬ તત્પદ્મે શ્રીકીર્તિરત્નસૂરિ સંપ્રતિ

વિજયરાજ્યે

(આટલું પાછળ-
થી ઉમેર્યું છે)

એટલે ૭૩ નંબર સુધીની મૂળ પ્રતિ છે ને તે જય-
રત્નસૂરિના સમયમાં આ પરંપરા-પટ્ટાવલી લખાઈ છે એ
ચોક્કસ છે.

ખીજા તેવા પટ્ટાવલીના એક પાનામાં તપગચ્છના
પટમા આણુંદવિમલસૂરિ સુધી પરંપરા આપેલ છે કે જેમાં
દરેકના સમયમાં મુખ્ય મુખ્ય હકીકત થોડી થોડી આપી
છે. અત્ર આણુંદવિમલસૂરિથી પરંપરા જેમ મૂકી છે તે
જણાવીએ છીએ:—

૫૮ તત્પદ્મે શ્રીઆણુંદ-
વિમલસૂરિઃ

૫૮ તત્પદ્મે શ્રીવિજય-
દાનસૂરિઃ

સં. ૧૫૮૨ કિયોદ્ધાર
કીધો ત્રિણુ ગછનાયકે
પાટણુ: વીસલનગર: ખા-
રેજથી નિંસરા.

૬૦ તત્પદ્મે શ્રીરાજ- } સં. ૧૫૯૬ લુંકામત ફેડયો.
 વિજયસૂરિ: } માલવોવાલો જ્યાજી જીત્યો.
 ૬૧ તત્પદ્મે શ્રીરત્ન- } સાહ સલેમને પ્રતિજોડ્યો.
 વિજયસૂરિ: } મુગતાઘાટ કર્યા સં. ૧૬૨૪

૬૨ તત્પદ્મે શ્રીહીરત્નસૂરિ:

૬૩ તત્પદ્મે શ્રીજયરત્નસૂરિ:

૬૪ તત્પદ્મે શ્રીલાવરત્નસૂરિ:

૬૫ તત્પદ્મે શ્રીદાનરત્નસૂરીશ્વરો જયતિ:

૬૬ તત્પદ્મે શ્રીકીર્તિરત્નસૂરિ વિદ્યમાન

પં. મોહનરત્નો લખી (લિખિ)તં શ્રેયં અર્થે સં. ૧૮૨૧
 વર્ષે ભાદ્રવદ ૭ ચંદ્રે શ્રીસૂર્યપુરે ॥

ત્રીજા પાનામાં માત્ર પરંપરાનાં નામો આપ્યાં છે તે ઉપર પ્રમાણે છે.^૧

અઠારમા સૈકામાં થયેલા શ્રીઉદયરત્નસૂરિએ* એમના સમયમાં ખેડાની સ્થિતિનું જે વર્ણન કર્યું છે તે આપણું ધ્યાન ખેંચે એવું છે.

૧. જુઓ: 'જૈનયુગ'નો સં. ૧૯૮૪ અષાઢ-શ્રાવણ માસનો અંક.

* શ્રીઉદયરત્નસૂરિ તે તપાગચ્છીય શ્રીવિજયરાજસૂરિ, તેમના શિષ્ય વિજયરત્નસૂરિ, તેમના શિષ્ય હીરરત્નસૂરિ, તેમના શિષ્ય લખિધ-રત્ન, તેમના શિષ્ય સિદ્ધરત્ન, તેમના શિષ્ય મેઘરત્ન, તેમના શિષ્ય અમરરત્ન, અને તેમના શિષ્ય શિવરત્નના શિષ્ય હતા.

“સંવત સત્તર ઉગુણપંચાસિ, દ્વિતીય ભાદ્રપદ માસિં છ;
 સિત તેરસિં સદા સુભ દિવસે, રાસ રચ્યો ઉલ્લાસિં છ. ૧૧
 વામાનંદન ત્રિભોવન જનવંદન, લીડભંજન સાંનિધિ છ;
 પૂરણ રાસ રચ્યો પરમાંણિ, સુણતાં ધન સુખ વાધિં છ. ૧૨
 વાત્રક નદીય તણે ઉપકંઠિં, ખેડું હરીયાણું બિંગામ છ;
 સુંદર ઠાંમ મનોહર મંદિરે, ધનદ તણે વિશ્રામ છ. ૧૩
 શ્રાવક સર્વવારું તિહાં સુખીયા, વીતશોકા વડભાગી છ;
 ત્યાગી ભોગી નિગુણ રાગી, સમકીતવંત સોભાગી છ. ૧૪
 જિનની ભગતિ કરિ મન શુદ્ધિં, સદ્ગુરુની કરે સેવા છ;
 આઠે પુહરેં ધર્મ આરાધિં, દાન દીઠં નીતમેવ છ. ૧૫
 આસ્તિક સૂત્ર સિદ્ધાંતના શ્રોતા, સાંભલવા રસીયા છ;
 જીવાદિક નવ તત્તવને જાણે, ધર્મ કરે ધસમસિયા છ. ૧૬
 સંઘ તણે આગ્રહ પામીનિં, રાસ રચ્યો મન રંગે છ;
 સૂઝા સાધુ તણા ગુણ ગાયા, ઉલ્લટ આણી રંગે છ. ૧૭”

નવ જૈન મંદિરોનું વર્ણન

૧. રસુલપરામાં આવેલું મૂળનાયક શ્રી. આદીશ્વર ભગ-

આ ઉદયરત્નસૂરિએ ધણા ગ્રંથો લખેલા છે. તેઓ એમના સમય-
 ના ગુજરાતી ભાષાના પ્રસિદ્ધ જૈન કવિ હતા.

એમ કહેવાય છે કે, આ ઉદયરત્નસૂરિ ખેડામાં ત્રણ નદીના
 સંગમ વચ્ચે કાઉસગ્ગધ્યાને અખંડપણે ચાર મહિના સુધી જીભ
 રહ્યા હતા અને તેથી એ સ્થળે ખેટ થઈ ગયો. આ ચમત્કારથી ૫૦૦
 જેટલા ભાવસારો એમના ભક્ત અનુયાયી થઈને જૈનધર્મી બન્યા હતા.

તે ઉદયરત્નસૂરિએ સં. ૧૭૪૯ ના ખીજા ભાદરવા સુદિ ૪ ના
 દિવસે રચેલા ‘જંખૂસ્વામી રાસ’ની અંતિમ ઢાળ : ૬૬ માં ઉપર્યુક્ત
 વર્ણન આલેખ્યું છે.

વાનનું મંદિર શિખરબંધી છે. મૂળનાયક સહિત આરસની ૮ લબ્ય પ્રતિમાઓ છે. ધાતુની પંચતીર્થી ૧૯ અને એકલ-મૂર્તિઓ પણ ૧૯ છે. ચોવીશીના ૨ પદ્મ અને ૧ દેવીની મૂર્તિ છે. મંદિરની અંદર નીચેના ભાગમાં શ્રીમાણિુલદ્રનું સ્થાન છે. આ સ્થળે શ્રીપૂજા જેસતા એમ કહેવાય છે; તેમાં ખંડિત મૂર્તિઓ ભરી રાખેલી છે. મંદિરમાં બધે આરસ જડેલો છે.

શ્રી. ઉદયરત્નસૂરિ ખેડાના રહેવાસી હતા. તેમની પરંપરામાં થયેલા શ્રીપૂજાની ગાદી આ સ્થળે છે.

આ મંદિર કોણે બંધાવ્યું તે જાણવામાં આવ્યું નથી. પરંતુ શ્રીપૂજાની ગાદી ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે, શ્રી. ઉદયરત્નસૂરિના શ્રીપૂજામાંથી કોઈએ આ મંદિર બંધાવ્યું હશે. અથવા શ્રીસંઘે મળીને બંધાવ્યું હોય. શ્રીઆદિનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૮૦૩ ના શ્રાવણ સુદિ પૂર્ણિમાના દિવસે થઈ હતી એમ શ્રી. ઉદયરત્નકૃત 'રસૂલપુર-મંડન-જિનસ્તવન' ઉપરથી જણાય છે. આ મંદિરની પાસેના ઉપાશ્રયમાં ભીંત ઉપર બે ત્રિકોણ ભેગા કરીને તેની નીચે દંડ જેવી ત્રણ લીટી મૂકી થતા આકારના કરેલા ખાનાવાળા ભાગમાં અક્ષરો એવી રીતે મૂકેલા છે કે, ગમે ત્યાંથી વાંચીએ તો 'શ્રીમત્તપાગચ્છાધિરાજ શ્રીરાજવિજય-સૂરિ' એ પ્રમાણે વંચાય.

આ મંદિરનો વહીવટ ભાવસાર શ્રાવકો કરે છે. જેઠ સુદિ ૨ ના રોજ વર્ષગાંઠ ઉજવવામાં આવે છે.

૨. ડુંગર ભૂધરના ટેકરા ઉપર મૂળનાયક શ્રીમહાવીર-સ્વામી લગવાનનું ધાખાખંધી મંદિર છે. નાનું પણ પથ્થરનું ખંધાવેલું છે. મંદિરમાં બધે આરસ પથરાવેલો છે. આ મંદિર ખેડાના રહેવાસી પોરવાડ શા. વણારસીદાસ, તેના પૌત્ર શા. હીરાચંદ ગિરધરદાસે ખંધાવ્યું છે. તેમના પુત્ર શા. ભીખાભાઈનાં ધર્મપત્ની બાઈ જીવકેરે વિ. સં. ૧૯૩૦ ના શ્રાવણ સુદિ ૮ ના દિવસે મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી લગવાનને પ્રતિષ્ઠિત કરાવ્યા છે. સં. ૧૯૫૬ માં આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો છે.

મંદિરમાં મૂળનાયક સહિત આરસની ૫ પ્રતિમાઓ છે. ધાતુની પંચતીર્થી ૨ અને આરસનો ચોવીશીનો એક પદ છે.

૩. દલાલના ટેકરા ઉપર શ્રીપદ્મપ્રલસ્વામીનું મંદિર ધાખાખંધી છે. મંદિરમાં બધે આરસ લગાવેલો છે. શ્રીહિમચંદ દલાલના પૂર્વજોએ ૨૦૦ વર્ષ પહેલાં આ મંદિર ખંધાવેલું છે. તેમના વંશમાં થયેલા શેઠ રતિલાલ મોહનલાલે સં. ૧૯૮૫ માં આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો છે.

મૂળનાયક શ્રીપદ્મપ્રલસ્વામી આદિ ૩ આરસની મૂર્તિઓ છે. મૂળનાયક ઉપર સં. ૧૯૦૮ ની સાલનો લેખ છે. ધાતુની પંચતીર્થી ૧ અને એકલમૂર્તિ ૩ છે.

૪. શેઠના વાડામાં મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ લગવાનનું ધાખાખંધી મંદિર છે; જે શેઠ પુનસીએ ખંધાવ્યું છે. મંદિરમાં બધે આરસ જડેલો છે. મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર લગવાન

સહિત ચારસની ૫ મૂર્તિઓ છે. સં. ૧૮૬૩ માં શ્રીજિનેન્દ્ર-સૂરિએ અંજનશલાકા કરેલી છે.^૧ ધાતુની પંચતીર્થી ૧ છે. માગસર સુદિ ૭ ના રોજ વર્ષગાંઠ ઉજવાય છે.

૫. શેઠના વાડામાં ઉપર્યુક્ત શ્રીઋષભદેવ લગવાનના મંદિરની દક્ષિણ દિશાએ શ્રીશાંતિનાથ લગવાનનું ધાબાખંધી મંદિર છે. આ મંદિર શેઠ વસતાભાઈનાં ધર્મપત્ની રંગબાઈ એ સં. ૧૯૩૮ (?) માં ખંધાવ્યું છે. મૂળનાયક સહિત ચાર-સની ૧૦ મૂર્તિઓ છે. એક મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૭૪૫ નો લેખ છે. ધાતુની ચોવીશીનો પદ્ ૧, પંચતીર્થીઓ ૨, એકલમૂર્તિઓ ૩ અને ચૌમુખી ૧ છે. આ ચૌમુખીની નીચેનો લાગ નથી.

મંદિરમાં લાગેલી ચારસની તકતીમાં આ પ્રકારે લેખ છે:—

“ સંવત્ ૧૮૩૮ વૈશાષ સુદિ ૮ રવિવાસરે પુણ્યનક્ષત્રે શ્રીખેટક-પુર શ્રીરાજ.....શ્રીકીર્તિરત્નસૂરિપ્રતિષ્ઠિતશ્રીશાંતિનાથ[:] સ્થાપિતા (ત :) સા (સ :) શ્રી ૫ સકલસી પુરણસી માર્યા.....બાઈ સુત વસતાભાઈ માર્યા રંગબાઈ પ્રાસાદ [:] કારાપિતા(ત :) કુ૦ ઠ૦ પૂ. સહિતામિલીપિ (લિપી) કૃતં પંચાસ કીર્તિરત્ન (જ્ઞેન) ॥ ”

ઉપરના માળમાં મૂળનાયકનું કાચબો લાંછન દેખાય છે તેથી શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામી લાગે છે. પલાંઠીમાં સં. ૧૯૨૧

૧. માતરના જૈન મંદિરની ભમતીમાં રહેલી મોટા ભાગની મૂર્તિઓની અંજનશલાકા સં. ૧૮૬૩ માં શ્રીજિનેન્દ્રસૂરિએ કરેલી છે.

નો લેખ છે. મૂળનાયક સહિત ૩ મૂર્તિઓ આરસની છે. ધાતુની પંચતીર્થી ૨ અને એકલમૂર્તિ ૧ છે. આ ઉપરના માળનું દેરાસર શેઠ કલિદાસ નાગરદાસે અંધાવ્યું છે. એ વખતે તેમણે ત્યાંના શ્રીસંઘમાં પિત્તળની કથરોટનું લઢાણું કચું હતું.

૬. લાંબી શેરીમાં શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીનું ધાખાખંધી મંદિર ખેડાનિવાસી શેઠ દામોદરદાસ નાગરદાસનાં ધર્મ-પત્ની કુંવરબાઈ (શા. શામળદાસ ખરાટીવાળાની દીકરી)એ પોતાના પતિના સ્મરણાર્થે અંધાવી સં. ૧૯૨૮ના વૈશાખ સુદિ ૬ના રોજ પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. મૂળનાયક શ્રીમુનિસુવ્રત-સ્વામીની સં. ૧૯૯૪ના વૈશાખ સુદિ ૬ના રોજ શા. બાલાભાઈ ગુલાબચંદે ફરીથી પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. મૂળનાયક ઉપર સં. ૧૯૨૧નો લેખ છે. એ વખતે તેમને નીચે ખિરાજમાન કરાવ્યા છે. મૂળનાયક સહિત આરસની ૩ પ્રતિમાઓ છે. ધાતુની પંચતીર્થી ૨ અને એકલતીર્થી ૧ છે.

૭. રખારીવાડામાં શ્રીશાંતિનાથ લગવાનનું લાકડાનું બે માળનું ધાખાખંધી મંદિર છે. પહેલાં ઘર દેરાસર હશે એમ લાગે છે. મૂળનાયક સહિત આરસની ૩ પ્રતિમાઓ છે અને ઉપરના માળમાં મૂંનાં શ્રીપદ્મપ્રભસ્વામી આદિની ૩ મૂર્તિઓ છે. મંદિરમાં સં. ૧૯૦૭ની સાલની તકતી લગાવવામાં આવી છે. વૈશાખ સુદિ ૫ના રોજ વર્ષગાંઠ ઉજવાય છે.

૮. પટેલવાડા પાસે શ્રીઅમીઝરા પાર્શ્વનાથ લ૦ નું

તેમજ ભીડલંજન પાર્શ્વનાથ લ૦ નું મંદિર એક મોટા વંડામાં-કંપાઉંડમાં આવેલાં છે. ખીજાં નાનાં શ્રીશાંતિનાથ, શ્રીવાસુપૂજ્ય, શ્રીચંદ્રપ્રભ, શ્રીઅન્જિતનાથનાં મંદિરો-ગલારા પણ છે. આ મંદિર વિશાળ અને લવ્ય છે. સો વર્ષનું જૂનું હશે.

કંપાઉંડમાં પ્રવેશ કરતાં પ્રથમ મહાલક્ષ્મી માતાનો ગલારો આવે છે. તેમાં મહાલક્ષ્મી માતાની મનોહર મૂર્તિ લગલગ ૧૥ ફૂટ ઊંચી વિરાજમાન છે. મૂર્તિ નીચે સં. ૧૮૮૦ ના કાગળ સુદિ ૨ ને મંગળવારનો લેખ છે.

ખીજો ગલારો શ્રી શાંતિનાથ લગવાનનો છે. આ ગલારામાં મૂળનાયક સાથે આરસની ૬ મૂર્તિઓ છે.

ત્રીજો શ્રી ચક્રેશ્વરી માતાનો ગલારો છે. તેમાં ચક્રેશ્વરી માતાની ૧૥ ફૂટ ઊંચી મૂર્તિ છે. મૂર્તિ નીચે સં. ૧૮૮૦ ના કાગળ સુદિ ૨ ને મંગળવારનો લેખ છે.

ત્રીજા ગલારાથી જમણા હાથ તરફ માળ ઉપર જવાનો દરવાજો છે. મેડા ઉપર ધાતુના શ્રી અષ્ટાપદજીનું દેરાસર છે. 'ચત્તારિ અદ્ધ દસ દોય' એ પ્રકારે ૧૪ લગવાન છે. ચારે દિશામાં ચૌમુખજીની નીચે પ્રત્યેક દિશામાં છ-છ પ્રભુની માતાઓ પ્રભુને ખોળામાં લઈને બેઠેલાં છે. એમ દરેક દિશામાં મળીને ૨૪ પ્રભુઓ છે. અષ્ટાપદની બાજુમાં સમેત-શિખર, અષ્ટાપદ અને મેરુપર્વતની રચનાઓ લાકડાની બનાવેલી છે. મેરુપર્વત ઉપર ચારે દિશામાં એકેક પ્રભુ ચૌમુખ રૂપે

રૂપે બિરાજમાન છે. મેરુપર્વત પાસે ગણધર લગવાનનાં પગલાં છે.

મુખ્ય દરવાજામાં પ્રવેશ કરતાં આપણા જમણા હાથ તરફની ભીંતમાં બે પરિકરના ઉપરના ભાગ લગાડેલા છે. પદ્માસનની ગાદી સુંદર શિલ્પયુક્ત છે. એ સિવાય બે પરિકરના ઉપરના ભાગ અહીં રાખેલા છે, તેમાં ઇન્દ્રની આકૃતિ કોતરેલી છે, જે કોઈ પરિકરમાંથી અલગ પડી ગયેલી લાગે છે. ઇન્દ્રના પગ પાછળ ચૈત્યવંદન કરતા હોય એવી મુદ્રામાં બે ઇંદ્રો બેઠેલા છે.

આપણા ડાબા હાથ તરફ શ્રીમાણ્ણિકસિંહસૂરિનાં પગલાંની દેરી છે. તેની પાસે અંદર જવા માટે દરવાજો મૂકેલો છે. દરવાજામાં પ્રવેશ કરતાં ચોકમાં ચૌમુખજીની દેરી છે.

એ પછી શ્રીવાસુપૂજ્ય લગવાનનો ગભારો છે. તેમાં મૂળનાયક સહિત આરસની ૯ મૂર્તિઓ ગાદીના શિલ્પસહિત છે. ધાતુની એકલમૂર્તિઓ ૨૪ છે. એકલતીર્થી ૧, પંચતીર્થી ૧ અને એક કમળની આકૃતિ છે, જેને સાત પાંખડી છે. પ્રત્યેક પાંખડી ઉપર બખબે જિનમૂર્તિઓ વિરાજમાન છે.

ભોંયરામાં પ્રવેશ કરતાં ભોંયરાના ઉપરના ભાગમાં બે દેરીઓ બનાવેલી છે, તેમાં એકેક પગલાંની બેડી છે. શ્રી ગૌતમસ્વામીનાં પગલાં ઉપર સં. ૧૮૮૦ ના કાગણુ સુદિ ૨ ને મંગળવારનો લેખ છે. બીજાં પગલાં ઉપર પણ એ જ સંવત-તિથિ છે પણ તે કોનાં પગલાં છે તે જાણી શકાયું નથી.

ભોંયરામાં મૂં નાં શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામીની મૂર્તિ બિરા-

જમાન છે. મૂળનાયક સહિત આરસની ૩ મનોહર પ્રતિમાઓ છે. ઉપર શિખરના ભાગમાં આરસના ચૌમુખજી છે. એની પાસે બે દેરીઓ છે, તે પૈકી એકમાં શ્રીનેમનાથ ભ૦ અને બીજીમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનાં પગલાં છે. તે બંને ઉપર સં. ૧૮૮૦ ના લેખો છે.

અહીં એક લાકડાની પૂતળી છે, તેને સંચાથી ચલાવતાં તે નાચતી હતી પણ હાલમાં સંચો બગડી ગયો છે.

અમીઝરા પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાંથી નીકળતાં પૂર્વ દિશામાં શ્રીમાણિભદ્ર ચક્ષુનું સ્થાન છે. તેની પાસે જ એક મોટો મંડપ છે, તેમાં શ્રીપૂજ્યની ગાદી રાખવામાં આવેલી છે. દેરાસરની પેઠી પણ આ સ્થળે છે. આ મંડપમાં પૂજા વગેરે લણાવાય છે. મંડપની ભીંતમાં સં. ૧૭૯૪ નો લેખ છે. શ્રીદાનરત્નના શિષ્ય શ્રીઉદયરત્નના ઉપદેશથી શ્રીસંઘે આ મંડપ-ધર્મશાળા કરાવેલી છે.

એંસી પંચાસી વર્ષ પહેલાં ચોક કરાવવા માટે જમીન ખોદતાં બે ટુકડા થઈ ગયેલ આરસનો એક પથ્થર મળી આવ્યો હતો. આ પથ્થર ૧૬ ઇંચ લાંબો અને ૬૧ ઇંચ પહોળો હતો. તેમાં ૧૧ લીટીનો લેખ આ પ્રકારે ઉત્કીર્ણ છે—

મંદિરના નિર્માણકર્તાનો લેખ :

(૧) ॥ ૧૦ ॥ ॐ નમોઽર્હતે । સર્વ શ્રેયસ્તતીનાં યો વિઘાતા વિગ્નવારકઃ । સ શ્રીપાર્શ્વજિનઃ પુષ્યાદિહ સંઘેન(૨)ઘાં શ્રિયં ॥ ૧ ॥
સ્વસ્તિ શ્રીવિક્રમરાજ્યાદતીતસંવત્ ૧૭૯૪ વર્ષે શાકે ૧૬૬૦ પ્રવર્ત-
માને જ્યેષ્ઠ સુદિ (૩) રૂઢ શ્રીઅહિમ્મુદાવાદનગરોપાંતે । શ્રીચેડાદુર્ગે

પ્રતિદિનપ્રવર્ધમાનપ્રૌઢપ્રતાપધાનશ્રીમહમ્મુદધાન (૪) બાબો વિજયરાજ્યે તપાગચ્છેશમદ્વારકશ્રીદાનરત્નસૂરિવરેષુ વિજયમાનેષુ । ઉપાધ્યાય શ્રીઉદયરત્ન(૫)ગણીનાં ઉપદેશાત્ । શ્રીખેટકપુરવાસ્તવ્યસંઘમુખ્ય સા । શ્રીહર્ષજી સા । શ્રીજેઠા સા । શ્રીરણછોડ સા । શ્રી(૬)કુશલસીપ્રમૃતિ-સમસ્તસંઘેન વિશેષાદરાત્ । શ્રીમીઢિમંજન પાર્શ્વનાથચૈત્યં ઉપાશ્રયધર્મશાલા- (૭)દિ સહિતં સમુહ(દ્વૃ)તં । અત્ર કાર્યે મહોપાધ્યાયશ્રોન્યાયરત્નગણિ-શિષ્ય પં । શ્રીકર્પુરરત્નેન તથા સા કુશલસી(૮)કેન ચ પરમમક્તિ-શ્રદ્ધાવતા મહાન્ ઉદ્યમઃ કૃતઃ । એતચ્ચ મહાતીર્થ શ્રીસંઘેન સમુપાસ્યમાનં આચંદ્રાર્ક (૯) ચિરં જયતુ ॥ યાવન્મેરુમહિધ્રસાગરસરિત્સંસેવિતા મૂરિયં, સૂર્યાચંદ્રમસૌ પ્રતાપમમલં યાવત્ સમા(૧૦)તન્વતે, જ્ઞાનાદિત્રિતયાશ્રયો વિજયતે ધર્મોત્ર યાવજ્જને, તાવત્ સંઘજનૈરુપાસિતપદઃ પાર્શ્વપ્રમુ(૧૧)નં-દતાત્ ॥ ૧ ॥' પં૦ હંસરત્નેન લિખિતા પ્રશસ્તિરિયં । અત્ર કર્મઠઃ ઠા । ઋષિદત્ત ઇતિ શ્રેયઃ ॥

—આ લેખ સં. ૧૭૯૪ ના જોડ સુદિનો છે. તિથિ આપેલી નથી. તિથિની જગા ખાલી મૂકેલી છે. પરંતુ દશમી હોવી જોઈએ. કેમકે, એ જ દિવસે કર્પૂરરત્ને ઉદ્ધાર કરાવી નવા કરાવેલા મંદિરમાં શ્રી ભીડભંજન પાર્શ્વનાથને પ્રતિષ્ઠિત કર્યા હતા, એવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ શ્રી. ઉદયરત્ને રચેલા 'ખેટકપુરમંડનજિનસ્તવન'માં કરેલો છે.

તપાગચ્છીય શ્રીદાનરત્નસૂરિના સમયમાં ઉપાધ્યાય શ્રી ઉદયરત્નના ઉપદેશથી ખેડાદુર્ગ (કોટ) માં મુહમ્મદખાન

૧. શાર્દૂલવિક્રીડિતલંકમાં આ સ્થોક છે.

બાબીના રાજ્યમાં ખેટકપુર-ખેડાના રહેવાસી, સંઘના આગેવાન શા. હરખજી, શા. જેઠા, શા. રણછોડ, શા. કુશલસી વગેરે સમસ્ત સંઘના આદરથી શ્રીલીડલંજન પાર્શ્વનાથનું ચૈત્ય, ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા વગેરે કરાવ્યાં, જેમાં મહોપાધ્યાય શ્રીન્યાયરત્નના શિષ્ય શ્રીકર્પૂરરત્ને તેમજ કુશલસીએ સારો ઉદ્યમ સેવ્યો હતો. આ પ્રશસ્તિ શ્રીહંસરત્ન, જેઓ શ્રીઉદયરત્નના ગુરુભાઈ હતા, તેમણે રચી છે. આમાં ઋષભદત્ત નામે કર્મઠ એટલે શિલ્પી હતો.

આ મંડપ પછી એક ચોક આવે છે. પટલનાં ચાર મકાનોની જમીન વેચાતી લઈને ચોક વિશાળ બનાવ્યો છે. એ ચોકમાં ડાબી બાજુએ દરવાજામાં પ્રવેશ કરીએ એટલે સ્નાનાગાર છે.

ચોકની ઉત્તર તરફ શ્રીઅમીઝરા પાર્શ્વનાથ ભં અને શ્રીલીડલંજન પાર્શ્વનાથ ભગવાનનાં બંને દેરાસરો છે. અમીઝરા પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું દેરાસર પાંચસો વર્ષનું પ્રાચીન હોવાનું ત્યાંના વૃદ્ધ પુરુષો કહે છે.

દેરાસરના કંપાઉંડમાં પ્રવેશ કરતાં આપણા જમણા હાથ તરફ શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનાં પગલાં રાયણ વૃક્ષ નીચે છે. એ પગલાં ઉપર સં. ૧૬૭૩ ના મહા સુદ્ધિ ૬ ને રવિવારનો લેખ છે. ખેડાના શ્રીસંઘે આ પગલાં સ્થાપન કર્યાંનો તેમાં ઉલ્લેખ છે. પાસેની એક દેરીમાં શ્રીઉદયરત્ને સ્થાપન કરેલાં એ પગલાં બેડી છે, તે કેનાં છે તે બાણી શકાયું નથી, સંભવતઃ શ્રીઉદયરત્નની પરંપરાના યતિઓનાં પગલાં હશે એમ લાગે છે.

રાયણુ-પગલાં પાસેના ખેડા ઉપર મૂળનાં શ્રીકુંથુ-
નાથ લ૦ આદિની આરસની ૩ પ્રતિમાઓ છે. શ્રીકુંથુનાથની
મૂર્તિ નીચે પલાંડીમાં સં. ૧૯૨૧નો લેખ છે.

અમીઝરા પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં પ્રવેશ કરતાં આપણા
જમણા હાથ તરફ શ્રીઅન્વિતનાથ લગવાનનો ગભારો છે.
તેમાં ચૌમુખજી બિરાજમાન કરેલા છે. તેમાં આરસની ૪ પ્રતિ-
માઓ છે. તેની સામે શિખરમાંની બે દેરીઓમાં એકેક
પગલાં જોડી બિરાજમાન છે. આ પગલાં કોનાં હશે તે
જાણવામાં નથી.

દેરીઓની પાસે શિખરથી સાવ નીચે પખાસણની
ગાદી આરસની છે. ગાદીમાં વચ્ચે દેવી છે. તે પછી વાઘ
અને સિંહની આકૃતિઓ કોતરેલી છે. એવીજ રીતે બીજી
આબુએ પણ છે. આમાં હાથીઓ ખંડિત થયા છે. નીચે
વિસ્તારથી લેખ છે પણ બરાબર સાફ નહિ હોવાથી ઉકેલી
શકાયો નથી.

મૂળનાયક શ્રીઅમીઝરા પાર્શ્વનાથની આરસની સુંદર
પ્રાચીન પ્રતિમા પંચતીર્થીયુક્ત છે.

શ્રીલીડલંજન પાર્શ્વનાથનું મંદિર સં. ૧૭૯૪માં તૈયાર
થયા પછી તેમાં આ શ્રીઅમીઝરા પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત
કરેલી છે.

આ મૂર્તિ વિશે એમ કહેવામાં આવે છે કે, આ મૂર્તિ
રૂપાલ ગામમાંથી નીકળી હતી. એ મૂર્તિને પોતાના ગામમાં
લાઈ જવા માટે અમદાવાદ, સૂરત, ખેડા વગેરે ગામના

શ્રીસંઘ એકઠા થયા હતા. એ માટે કંઈક ખેંચતાણુ પણ થઈ હતી પરંતુ છેવટે એમ નક્કી થયું કે, રથ તૈયાર થાય અને તેમાં જે બેસાડે તે આ મૂર્તિને લઈ જાય. ખેડાના શેઠે કહ્યું કે, ‘રથ તૈયાર છે માટે ખેડા ચાલો.’ એમ કહેતાંજ મૂર્તિ કૂલની પેઠે ઊપડી આવી તેથી તે મૂર્તિ ખેડામાં લાવી અહીં પધરાવવામાં આવી.

આ મૂર્તિમાંથી અમી ઝરતાં હતાં તેથી તે અમીઝરા પાર્શ્વનાથના નામે ઓળખાય છે.

મૂળનાયક સિવાય આરસની ૪ બીજી પ્રતિમાઓ પણ પ્રાચીન અને મનોહર છે. કુલ ૫ પ્રતિમાઓ આરસની છે. કોઈ ઉપર લેખ નથી, ધાતુની એકલમૂર્તિ ૧૬, ચોવીશીનો પદ્મ ૧ અને પંચતીર્થી ૩ છે. આ સિવાય આમાં સ્ફટિકનાં ૨, નીલમનાં ૩, લસણિયાનાં ૧, સોનાનાં ૧ પ્રતિમાજી છે. એક દેવમૂર્તિ આરસની છે. તેના ઉપર ભગવાનની મૂર્તિ છે, લેખ નથી. ધાતુની શ્રીચક્રેશ્વરી દેવીની પણ ૧ મૂર્તિ ૧૧૧ કૂટ ઊંચી છે. તેમાં દેવી બળદ ઉપર આરૂઠ છે અને તેમના મસ્તક ઉપર જિનેશ્વરની મૂર્તિ છે. એ મૂર્તિ નીચે સં. ૧૮૮૦ ના ક્ષગણ સુદિ ૨ ને મંગળવારને લેખ છે.

એક છૂટા પડી રહેલા પરિકર પર આ પ્રકારે લેખ છે:—

(૧) ॥ ૧૦ ॥ સં. ૧૩૨૫ વર્ષે ફાગુણ શુદિ ૯ નવમ્યાં સોમેન્દ્રેહ વણસઉલિયા[સ્થા]ને મહં. શ્રીદેવસિમ્હસાલસ્થાન મહં. ઉદયસિંહપ્રતિપત્યર્થ ॥ (૨) શ્રીમાલી ત [૦] ઠં. પક્ષ ઠં. પક્ષલદેવિસુત ઠં. હરિપાલેન મહંપ્યા સ્ત્રીશ્રિયાદેવિબંધુના શ્રીજયસેનસૂરીણામુપદેશેન

પન્નાવસહિકાયાં શ્રીઅજિત(૩)સ્વામિર્વિંબમૂર્તિ [:] ઉપ(સુસ્વ)શ્રેયોર્થ
કારિતા । શુભં ॥

—સં. ૧૩૨૫ ના કાગળ સુદ્ધિ ૬ ને સોમવારના દિવસે
વણુસઉલિય (-વણુસોલ) સ્થાનમાં મહંં દેવસિમ્હસાલ
(-દેવકી વણુસોલ)^૧ સ્થાનમાં મહંં ઉદયસિહની સેવા માટે
શ્રીમાલી તપાગચ્છીય ઠકુર પદ્મ, તેની પત્ની પદ્મલદેવી, તેમના
પુત્ર હરિપાલ તે મહાણીચીના પતિ અને શ્રીદેવીના ભાઈ એ
પન્નાવસહીમાં શ્રીઅજિતનાથસ્વામીની મૂર્તિ શ્રીજયસેનસૂરિના
ઉપદેશથી સુખ અને કલ્યાણ માટે ભરાવી.

૬. આજ કંપાઉંડમાં પાસે શ્રીલીડલંજન પાર્શ્વનાથ
ભગવાનનું મંદિર છે. મંદિર ઘણું મોટું અને વિશાળ છે.
મંદિરમાં ભોંયરાં અને ઉપર માળ છે. મૂળનાયકજીનું દેરાસર
મોટા દેરાસરની ડાબી બાજુએ છે. પ્રતિમાજી પ્રભાવશાળી
મનાય છે.

૧. દેવકી વણુસોલ નામે ગામ આજ પણ ખેડાથી ૫ કોશ દૂર
અને મહેમદાવાદથી દક્ષિણ દિશામાં ૨ ગાઉ દૂર આવેલું છે. અહીં
૭૫ થી ૧૦૦ જેટલાં ઘરોની વસ્તી છે. મુખ્યતઃ ધારાણાની વસ્તી છે.

અહીં જૈન મંદિર હતું, તેનાં ખંડિયેરો પણ વિદ્યમાન હતાં. એ
ખંડિયેરોમાંથી ખેડક અને પરિકરના છૂટા ટુકડાઓ મળી આવેલા જે
પાંત્રીશેક વર્ષ પહેલાં ખેડાના મોટા મંદિરમાં લાવીને મૂકવામાં આવ્યા.

સં. ૧૩૨૫ની સાલના શિલાલેખવાળા આ ટુકડાઓ એ ખંડે-
રના છે. એ ખંડિત મંદિર આ શિલાલેખના આધારે પદ્મા નામની કોઈ
શ્રાવિકાએ બંધાવ્યું હશે; તેથી એ પન્નાવસહિકા નામે ઓળખાતું હશે.
આ શિલાલેખ ઉપરથી એમ કહી શકાય કે આ મંદિર સં. ૧૩૨૫માં
કે તે પહેલાં બંધાયું હશે.

શ્રીઉદયરત્ન વાચકે પોતાના રચેલા ‘પંચતીર્થો—સ્તવન’ માં આ પ્રભુજીના મહિમા વિશે કહ્યું છે કે—

“આજ ખેટકપુરે, કાજ સિદ્ધાં સવે;
લીડલંજન પ્રભુ જે કહાયો.”

આ મૂળનાયકજી વિશે કહેવાય છે કે, વિ. સં. ૧૫૧૬ માં ખેડા શહેરની પશ્ચિમ બાજુએ નદી કિનારે હરિયાળા ગામ પાસેના એક વડ નીચેથી શ્રીલીડલંજન પાર્શ્વનાથ પ્રભુજી પ્રગટ થયા હતા.

મૂળનાયક પ્રભુ ત્રણતીર્થોના પરિકરચુકત પ્રાચીન અને મનોહર છે. પરિકરની ઉપરનો ભાગ નથી. કાઉસગિયા ઉપર બંને બાજુએ એકેક મૂર્તિ બેઠેલી છે. અને ગણીએ તેા પંચતીર્થો મનાય.

ગાદીમાં સિંહ અને હાથીની આકૃતિઓ છે. બીજી તરફ દેવીમૂર્તિ નથી પણ વચ્ચે ધર્મચક્ર છે. તેની બાજુમાં એકેક હરણુનું સ્વરૂપ બતાવેલું છે.

આ મંદિરમાં જૂનાં ચિત્રો અને અષ્ટાપદ આદિની પ્રાચીન રચના લબ્ય અને મનોહર છે.

આમાં મૂળનાયક સહિત આરસની ૮ પ્રતિમાઓ છે. ધાતુના એક ચૌમુખજી છે પણ તેની નીચેનો ભાગ નથી. ધાતુની ૩ એકલમૂર્તિઓ છે.

એક ગોખલામાં ધાતુની પદ્માવતી દેવીની ૦૧૧ કૂટ ભિંચી મૂર્તિ બિરાજમાન છે. મૂર્તિની બાજુએ એકેક છડીધર

ઊભા છે. દેવીના મસ્તક ઉપર શ્રીપાર્શ્વનાથ લાંબી મૂર્તિ છે. મૂર્તિ નીચે આવેા લેખ છે:

“ સંવત્ ૧૭૧૧ વૈશાખ શુદિ ૭ શ્રીતપાગચ્છે.....વાઈ
સઘરકારિતં પાર્શ્વનાથ પદ્માવતી ॥”

આ સિવાય દેવ-દેવીની ૪ ધાતુમર્તિઓ છે.

મૂળગભારા બહાર આપણી જમણી તરફ બે ગોખલાઓ છે. બંને ગોખલામાં ત્રણ ત્રણ જિનપ્રતિમાઓ છે. ડાબી બાજુએ પણ બે ગોખલા છે. તેમાં આરસની એકેક જિનપ્રતિમા બિરાજમાન છે.

આ ભીડભંજન પાર્શ્વનાથનું મંદિર સં. ૧૭૯૪ માં બંધાવેલું છે, અને તેની પ્રતિષ્ઠા જેઠ સુદિ દશમના રોજ થયેલી છે. જો કે તેની વર્ષગાંઠ હાલમાં જેઠ સુદિ ૫ ના રોજ ઉજવવામાં આવે છે. પરંતુ ખરી રીતે તો દશમે જ ઉજવવી જોઈએ

૪. ધોળકા

કેટલાક લોકો ‘મહાભારત’માં ઉલ્લેખાયેલ વિરાટનગર તે જ ધોળકા એમ મનાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ એ માટે કોઈ પ્રમાણ મળતું નથી.

કર્નલ જેમ્સ ટોડે ‘રાજસ્થાનકા ઇતિહાસ’માં જણાવ્યું છે કે—“કનકસેન રાજા લોહકોટ લાહોરથી વિ. સં. ૨૦૦ માં સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યો. તેણે પ્રથમ વીશનગર વસાવ્યું. તેની ચોથી પેઢીના રાજા વિજયસેને વિજયપુર, વલભીપુર અને વિદર્ભ વસાવ્યાં, જ્યાં આજે ધોળકા, વલભીપુર (વળા) અને શિહોર વસેલાં છે.” આ રીતે જોઈએ તો વિ. સં. ૪૦૦ ની આસપાસ ધોળકા વસ્યું પરંતુ એ માટે કોઈ પ્રામાણિક પુરાવો મળતો નથી.

દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી પોતાના ‘મધ્યકાલીન રાજપૂતોનો ઇતિહાસ’ (પ્રથમાવૃત્તિ : પૃ૦ ૩૬૪)માં નોંધે છે કે—આનાકના પુત્ર લવણપ્રસાદે પોતાના પિતામહના નામે ધવલકપુર-ધોળકા વસાવ્યું અને તેમાં પોતાની રાજધાની સ્થાપન કરી. પરંતુ લવણપ્રસાદનો સમય તેરમો સૈકો છે; જ્યારે ખારમા સૈકામાં રચાયેલા જૈન પ્રબંધો અને પ્રશસ્તિઓમાં ધવલકપુરનું નામ મળી આવે છે; જે ઉલ્લેખો વિષે અમે

આગળ જણાવીશું. આથી એમ માનવામાં બાધ નથી કે, લવણપ્રસાદે ઘોળકા વસાવ્યું નથી પરંતુ તેના પિતા આનાકે અથવા તેના પિતા ધવલે સ્વયં ઘોળકા વસાવ્યું હોય અને લવણપ્રસાદે એને રાજધાનીને યોગ્ય બનાવ્યું હોય.^૧

ઘોળકા વિશે જે પ્રાચીન ઉલ્લેખો મળી આવે છે, તેમાંના કેટલાક અહીં નોંધીએ છીએ.

નવાંગીવૃત્તિકાર શ્રીઅભયદેવસૂરિજી, જેમણે વિ. સં. ૧૧૨૦ થી ૧૧૨૮ સુધીમાં નવ અંગો પર ટીકાઓની રચના કરી હતી, તેઓ ઘોળકામાં પધાર્યા હતા.^૨

વિ. સં. ૧૧૩૨ માં ખરતરગચ્છના વિદ્વાન પદ્મધરાચાર્ય શ્રીજિનદત્તસૂરિજીનો જન્મ ઘોળકામાં થયો હતો.

સં. ૧૧૪૩ થી ૧૨૨૬ માં વિદ્યમાન વાદી શ્રીદેવસૂરિજીએ ધંધ નામના શિવાદ્વૈત વાદીનો અહીં ઘોળકામાં પરાજય કર્યો હતો.^૩

એમના જ સમયમાં ઉદયન મંત્રીશ્વરના પુત્ર મંત્રી વાગ્લટે ઘોળકામાં ‘ઉદયનવિહાર’ નામે વિશાળ ચૈત્ય બંધાવ્યું હતું; જેમાં વાદી શ્રીદેવસૂરિજીએ સીમંધરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. શ્રીજિનપ્રભસૂરિના સમયમાં એટલે ૧૪ માં

૧. ‘જૈન તીર્થ સર્વસંગ્રહ’ પ્રકાં શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી, અમદાવાદ, પૃ. ૯૪

૨. ‘પ્રભાવક ચરિત’—‘અભયદેવસૂરિ પ્રબંધ’, પ્રકાં સિંઘી જૈન ગ્રંથમાળા, પૃ. ૧૨૮

૩. ‘પ્રભાવક ચરિત’—‘વાદિદેવસૂરિ પ્રબંધ’, શ્લો. ૩૯

સૈકા સુધી આ વિહાર વિદ્યમાન હતો. તે પછી એ નષ્ટ થયો. આ ઉદ્યનવિહાર કયાં હતો એનું કોઈ ચિહ્ન આજે મળતું નથી પણ હાલમાં જ એ ઉદ્યનવિહારનો પ્રશસ્તિલેખ મળી આવ્યો છે તે અમે આ ગામના વર્ણુનને અંતે અનુવાદ સહિત આપેલો છે.

સં. ૧૧૯૦ માં બૃહદ્દગ્ધના શ્રીજિનચંદ્રસૂરિના શિષ્ય આમ્રદેવસૂરિએ યશોનાગ શેઠની વસતિમાં રહીને આરંભેલી દેવેન્દ્રગણિ-નેમિચંદ્રસૂરિકૃત 'આલ્યાનકમણિકોશ' પરની વૃત્તિ ધવલક્ષ્મીપુર (ઘોળકા)માં અચ્છુપ્તની વસતિમાં પૂર્ણ કરી હતી; તેમાં શ્રીનેમિચંદ્ર, ગુણાકર અને શ્રીપાર્શ્વદેવગણિએ લેખન-શોધન આદિમાં અને આધાનોદ્ધરણમાં સહાય કરી હતી.^૧

મલધારી શ્રીહિમચંદ્રસૂરિના ત્રણ પટ્ટધર આચાર્યો પૈકીના શ્રીચંદ્રસૂરિએ ઘોળકામાં જ્યાં 'લરચ' (અશ્વાવખેધ-સમલિકા વિહાર) નામનું જિનમંદિર હતું, કે જેમાં શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીની પ્રતિમાજી અધિષ્ઠિત હતાં, ત્યાં આવ્યા હતા. ત્યાંના (ઘોળકાના) પોરવાડ ધવલે તેમને 'મુનિસુવ્રતચરિત્ર' રચવાની પ્રાર્થના કરી, તદનુસાર સૂરિજી ત્યાંથી નીકળી અશાવલ્લીપુરી (આસાવલ-અમદાવાદ પાસે) આવી, ત્યાંના શ્રીમાલ નાગિલના પુત્રોની વસતિમાં રહી, સં. ૧૧૯૩ ના દિવાળીના દિવસે 'મુનિસુવ્રતચરિત્ર' પૂર્ણ કર્યું હતું.^૨

૧. 'જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ,' પૃ. ૨૫૨

૨. એજન પૃ. ૨૫૩

ગૂર્જરેશ સિદ્ધરાજ જયસિંહની માતા મયણુ(મીનલ)-
દેવીએ ઘોળકામાં પોતાના નામથી મલાવ-મીનલ સરોવર
ખંધાવ્યું હતું.^૧ સિદ્ધરાજે પણ માલવ્ય સરોવર, રુદ્રમહાલય.
તેમજ દેરા રાણીની વાવ અને સહસ્રલિંગ સરોવર ઘોળકામાં
કરાવ્યાં હતાં.^૨

મહારાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહ મારી નાખશે એવા
ભયથી નાસભાગ કરતા કુમારપાલને જ્યારે ત્રણ દિવસ
સુધી ખાવાનું મળ્યું નહોતું ત્યારે સાસરેથી પિયર જતી
વણિક બાઈ નામે શ્રીદેવીએ માર્ગમાં કુમારપાલને ખાવાનું
આપી સત્કાર કર્યો હતો, તેને કુમારપાલે ધર્મબહેન સમજીને
જ્યારે તે રાજગાદીએ આવ્યો ત્યારે તે બહેનના હાથે રાજ-
તિલક કરાવી ગાદીએ બેઠો હતો. અને તેના એ ઉપકારના
બદલામાં ઘોળકા ગામ તેને પહેરામણીમાં આપ્યું હતું.^૩

શ્રીધર્મદાસ ગણિએ રચેલી 'રૂપદેશમાલા' ઉપરની
'કર્ણિકા' નામની ટીકા મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલના ગુરુ શ્રીવિજય-
સેનસૂરિના શિષ્ય શ્રીઉદયપ્રભસૂરિએ સં. ૧૨૬૬માં ઘોળકામાં
રચીને પૂર્ણ કરી હતી.

આ સમયમાં એટલે તેરમા સૈકામાં વીરધવલ રાજવીના
મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલ અને તેજપાલે અહીં રહીને જ અજરાતના
ડગમગતા સિંહાસનને સ્થિર કર્યું હતું; એટલું જ નહિ પણ

૧. 'રાસમાલા'—કાર્ણસ, ભા-૧, પૃ. ૧૪૭

૨. એજન : પૃ. ૨૭૦

૩. એજન : પૃ. ૨૩૬

ગુજરાતના પ્રખર પ્રતાપની ધાક ભારતભરના રાજવીઓ ઉપર બેસાડી હતી. રાજકારણમાં તેમની જેવી નામના હતી તેવી ધર્મમાં ઉજ્જવળ ખ્યાતિ હતી.

તેમણે ધોળકામાં ‘શત્રુજયાવતાર’ નામનું શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું એક ભવ્ય મંદિર, ચારે બાજુએ ભમતીમાં ચોવીશ દેરીઓ યુક્ત કરાવ્યું હતું. તેમાં રત્નમય મોટાં બિંબો પધરાવ્યાં હતાં.^૧

શ્રી. તેજપાલ મંત્રીએ તેના જેવું જ એક વિશાળ અને અદ્ભુત એવું ‘ઉજ્જયંતાવતાર’ નામક ચૈલ્ય ધોળકામાં બંધાવ્યું હતું.^૨

મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલના સમયમાં ‘વેણીકૃપાણઅમર’ નામે ખ્યાતિ પામેલા શ્રીઅમરચંદ્રસૂરિએ ધોળકામાં આવીને રાજદરબારમાં પ્રતિભાસંપન્ન કવિ તરીકેની કીર્તિ સંપાદન કરી હતી.

શ્રીમુનિસુંદરકૃત ‘ગુર્વાવલી’માં—‘શ્રીમલ્લિર્ધવલક્ષ્મણગરે’ (શ્લોક : ૧૯૭) એવો ઉલ્લેખ કર્યો છે એ ઉપરથી મંત્રી પેથડે ચૌહમા સૈકામાં ધોળકામાં શ્રીમલ્લિનાથનું જિનમંદિર કરાવ્યું હતું.

એ જ સૈકામાં થયેલા વિનયપ્રભ ઉપાધ્યાયે રચેલી ‘તીર્થમાલા’માં અહીંના મંદિરોનો આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ કર્યો છે :

“ધવલકર્ષ પાસુ કલિકુંડ જિણુહાવસહીય પાસવરો.”^૩

૧. ‘વસ્તુપાલચરિત’—શ્રીજિનહર્ષગણિકૃત, પ્રસ્તાવ ૩, શ્લોક, ૫૬

૨. એજન, પ્રસ્તાવ : ૩, શ્લોક : ૬૧ થી

૩. ‘શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ’ વર્ષ : ૧૭, અંક : ૧.

અઠારમા સૈકાના યાત્રી શીલવિનયજીએ પોતાની ‘તીર્થમાલા’માં ઘોળકાના મંદિરોનો ઉલ્લેખ આ પ્રકારે કર્યો છે:—

“આરેન્નિ ગામિ ઘોળકિ,
યુગાદિ પાસ પ્રણમું તિહાં થકી.”^૧

આજે ઘોળકામાં પહેલાંની જાહોજલાલી રહી નથી. આખુંયે ગામ ખંડિયેર જેવું લાગે છે. ઉપર્યુક્ત શેઠ યશોનાગની વસતિ, મંત્રી વાગ્લટે બંધાવેલ ઉદયનવિહાર, અશ્વાવખોધસમલિકા વિહાર (ભરૂચ-મંદિર), મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલે બંધાવેલ શત્રુજ્યાવતાર અને મંત્રી તેજપાલે બંધાવેલ ઉજ્જયંતાવતાર, મંત્રી પેથડે બંધાવેલ શ્રીમદ્દ્વિ-જ્ઞિનચૈત્ય, કલિકુંડ પાર્શ્વચૈત્ય, જિણુહાવસતિ—આ બધાં મંદિરો કયાં હતાં એનું કોઈ ચિહ્ન આજે જણાતું નથી.

આજે અહીં માત્ર ૭૫ જૈનોની વસ્તી છે. ૩ જૈનમંદિરો, ૧ ઉપાશ્રય અને ૨ ધર્મશાળા છે, જે પૂર્વકાલીન જૈનોની જાહોજલાલીના અવશેષ સમાં જણાય છે.

મંદિરોની વિગત

૧. અંબાજીની પોળમાં શ્રીસુમતિનાથ ભગવાનનું શિખર-બંધી મંદિર છે. પૂર્વ દિશામાં બે દરવાજા છે. બંને ઉપર જિનેશ્વરની મંગળમૂર્તિ છે. એકમાં પ્રવેશતાં સલામંડપમાં જવાય છે, અને બીજા નીચેના દરવાજામાંથી ઉપર જવાય છે. ઉપરના ઉત્તર દિશાના દરવાજામાં પ્રવેશતાં રંગમંડપમાં

૧. ‘પ્રાચીન તીર્થમાલા સંગ્રહ’ પૃ. ૧૨૪

જવાય છે. દરવાજા ઉપર તીર્થકરની મંગળમૂર્તિ છે. મૂળનાયક શ્રીસુમતિનાથપ્રભુ ઉત્તર સમ્મુખ બિરાજમાન છે. તેમની આબુખાબુએ ત્રણ-ત્રણ મૂર્તિઓ છે. મૂળનાયક સહિત કુલ ૭ મૂર્તિઓ છે, મૂળનાયક ઉપર પરિકરનો ભાગ છે; મૂળનાયક અને બીજા બે મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૮૯૩ માં શ્રીજિનેન્દ્રસૂરિએ અંજનશલાકા કર્યાના લેખો છે. ધાતુની પાંચતીર્થો ૪ અને એકલમૂર્તિઓ ૬ છે.

સભામંડપમાં પૂર્વ દિશા તરફ બે ચોરડીઓ છે. એક ચોરડીમાં આરસની ૬ ફૂટ ઊંચી મનોહર અને પ્રાચીન કાઉસગિયા-પ્રતિમા છે. તેમના ઠીંચણ પાસે બંને બાબુએ એકેક ઈંદ્ર છે અને પગ પાસે એક તરફ શ્રાવક અને બીજા તરફ શ્રાવિકા હાથ જોડીને ઊભાં હોય એવાં બતાવ્યાં છે. કાઉસગિયા-પ્રતિમાની બંને બાબુએ થઈને પાંચ-પાંચ જિનેશ્વરની મૂર્તિઓ છે. એક મૂર્તિ કાઉસગિયાના ઉપરના ભાગમાં બિરાજમાન છે. આ સીતે ગણુતાં કુલ ૧૨ પ્રતિમાઓ યુક્ત આ કાઉસગિયા મૂર્તિ છે. આવી બીજા કાઉસગિયા મૂર્તિ હોવી જોઈએ, જે એક જ શ્રાવકે બનાવેલી હોય, પણ તે અહીં નથી. ઉપર્યુક્ત કાઉસગિયા પ્રતિમાની ડાબી બાબુએ શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીની શ્યામવર્ણની બીજા કાઉસગિયા પ્રતિમા છે પણ આ પ્રતિમા કોઈ પરિકરમાંથી અલગ પડી ગયેલી હોય એમ જણાય છે.

કાઉસગિયાની ડાબી બાબુએ ચોવીશીનો આરસનો પટ્ટ અતિમનોહર છે. પટ્ટની વચ્ચે ભગવાનની મૂર્તિ ૧ ફૂટ ઊંચી છે. બાબુએ એકેક ચામરધર છે; અને ચારે બાબુએ

જિનેશ્વરની ૨૩ મૂર્તિઓ છે, જે મૂળનાયકને ગણુતાં ૨૪ ગણાય. આની નીચે આ પ્રકારે લેખ છે:

“ સં૦ ૧૩૦૦ જ્યેષ્ઠ સુદિ.....પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતીય.....
 ચતુર્વિંશતિજિનપદ્ઃ કારિતઃ ॥ ”

જમણી તરફ ૩૫ લગવાનનો પદ્ છે. બાકીનો ભાગ ખંડિત થયેલો છે એટલે આ પદ્ ૧૭૦ જિનનો હોવો જોઈએ એમ મને લાગે છે. ઉપર પરિકરનો ભાગ છે, તેમાં વચ્ચે મૂળનાયક છે. બંને તરફ એકેક માલાધર, એકેક હાથી વગેરે છે. ઉપર શ્રાવક હાથ જોડીને ઊભા છે. પદ્માં બંને પડખે કાઉસગિયા છે. મૂળનાયક આદિ ૩ મૂર્તિઓ નીચે સં. ૧૮૯૩ નો લેખ છે. પરિકરમાં “ સં. ૧૨૧૫ ઘણવિ..... ” આટલા અક્ષરો વંચાય છે. એના ઉપર જે કાઉસગિયા પ્રતિમાઓ છે તે કોઈ પરિકરમાંથી અલગ પડી ગયેલા હોય એમ લાગે છે.

આ મંદિરની વર્ષગાંઠ માગશર સુદિ ૭ ના રોજ ઉજવાય છે.

ઘોળકાના રહીશ, જેઓ હાલ અમદાવાદમાં રહે છે તે ઉમેદચંદ વીરચંદ નામના શ્રેષ્ઠીએ રૂા. ૨૫૦૦) આપીને સં. ૧૯૯૬ ના મહા સુદિ ૧૦ ના રોજ આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો એવી તકતી લાગેલી છે. ધર્મશાળાનો જીર્ણોદ્ધાર પણ ઉમેદચંદ શેઠે કરાવ્યો છે.

રાધનપુરનિવાસી શેઠ ચંદુભાઈ મિયાચંદ વકીલ ત્રણે દેરાસરની વ્યવસ્થા રાખે છે.

૨. પંચભાઈની પોળમાં શ્રીશાંતિનાથ લઠ્ઠુ ધૂમટ-બાંધી મંદિર પથ્થરનું બનેલું છે. બધે આરસ જડેલો છે. સભામંડપ વિશાળ છે અને લમતી પણ છે. મંદિરની બહાર મોટો ચોક છે. ચોકમાં પ્રવેશ કરતાં બે બાજુએ એકેક ચોરડી છે. એક ચોરડીમાં પૂજનાં વાસણો રાખવામાં આવે છે જ્યારે બીજી ચોરડીમાં કેસર સુખડ ઘસાય છે.

મંદિરમાં ત્રણ ગભારા છે. મૂળનાયકના ગભારાના દરવાજાની બંને બાજુએ દ્વારપાલને બદલે સાધુઓની મૂર્તિઓ રાખેલી છે. સાધુઓના ખલામાં ઓઘો અને હાથમાં મુહ-પત્તિ રાખેલી છે. તેઓ વ્યાખ્યાન આપતા હોય એવી મુદ્રામાં તેમને બતાવ્યા છે.

મૂળનાયકની પ્રતિમા પ્રાચીન, લઘ્ય અને મનોહર છે. લેખ છે પણ વાંચી શકાતો નથી. મૂળનાયક સહિત આરસની કુલ ૬ પ્રતિમાઓ છે. તેમજ ૧ પંચતીર્થી, ૧ ચૌમુખજી, ૨ કાઉસગિયા કોઈથી જુદા પડેલા, ૨ ચક્ષુ મૂર્તિઓ, અને ૧ એકલમૂર્તિ આરસનાં છે. ૪ મંગલમૂર્તિઓ આરસની છે તે બહાર ગામથી લાવેલી હોય એમ લાગે છે. ધાતુની એક પંચતીર્થી છે, તેના ઉપર આ પ્રકારે લેખ છે:—

“ સં૦ ૧૫૧૪ માઘ શુદિ ૧ શુક્રે સ્તંભતીર્થવાસ્તવ્યશ્રીશ્રીમાલ-જ્ઞાતીય સા૦ ઠાકુરસી માર્યા પુરી સુત રાપા નાથા સા૦ માંગામ્યાં માર્યા રવાઈ સુત વીરા તેજા વસ્તા સહિજા સચવીરાદિકુટુંબયુતામ્યાં શ્રીવાસુ-પૂજ્યચિંબં કારિતં પ્રતિ૦ શ્રીઆગમગચ્છે શ્રીસિંહદત્તસૂરિભિઃ ॥ ”

ધાતુની શ્રીપાર્શ્વનાથની એકલમૂર્તિ છે તેના ઉપર આ પ્રકારે લેખ છે:

“ સં૦ ૧૫૬૮ વર્ષે માઘ શુદિ ૫ શુક્રે શ્રીઝ્કેશવંશે સા૦ કાન્હાકેન શ્રીપુણ્યાર્થ શ્રીપાર્શ્વનાથઃ ॥ ”

અગાઉ આ મંદિર આખુંયે લાકડાનું હતું અને તેમાં ત્રણ ગભારા હતા. સં૦ ૨૦૦૬ ના જીર્ણોદ્ધાર વખતે તેને પથ્થરથી બાંધવામાં આવ્યું છે.

મૂળનાયકની ઉપર મેડા ઉપર એક નાનો ગભારો બનાવેલો છે, તેમાં ચૌમુખજી પધારવાના છે.

આ મંદિરની વર્ષગાંઠ શ્રાવણ વદિ ૧ ના રોજ ઉજવાય છે.

આ મંદિરમાં શ્રીશાંતિનાથ લ૦ ના ગભારા જેવડું નીચે લોંચરું છે. લોંચરામાં લગવાનનું મુખ પૂર્વ દિશામાં છે. બીજી પ્રતિમાઓ ખંડિત થયેલી હતી તેને દરિયામાં પધરાવવામાં આવી છે.

આ મંદિરમાંથી આરસની ૧૮ પ્રતિમાઓ, તળાબમાં સં. ૧૬૮૦માં શ્રીશામળાપાર્શ્વનાથ લગવાનની પ્રતિષ્ઠા થઈ એ સમયે ત્યાં લઈ જવામાં આવી છે; અને પ્રાયઃ ઉપરના ભાગમાં બિરાજમાન કરેલ છે.

૩. ભાલાપોળમાં શ્રીઆદીશ્વર લ૦નું પ્રાચીન ઘર દેરાસર છે. આખુંયે મંદિર લાકડાનું બનેલું છે.

મંદિરમાં ત્રણ ગભારા છે. મુખ્ય ગભારામાં મૂળનાયક

શ્રીઆદીશ્વર લંની પ્રતિમા પ્રાચીન અને સુંદર છે. મૂળનાયક સહિત ચારસની ૫ પ્રતિમાઓ છે. ચારસની એકલતીર્થી ૨ છે; તેમાં એક શ્રીપાર્શ્વનાથની છે અને બીજી કાઉસગિયા પ્રતિમા છે. આચાર્યની ચારસ મૂર્તિ ૧૧ ફૂટ ઊંચી છે. ગરદન પાછળ ઓઘો અને હાથમાં મુહુપત્તિ છે. બીજા હાથમાં પુસ્તક છે. તેમના પગ પાસે બંને બાજુએ એકેક સાધુ હાથ જોડીને બેઠેલા છે. આચાર્યની મૂર્તિ ઉપર એક તીર્થંકર મૂર્તિ છે.

ગભારા બહાર ગોખલામાં ૧૧ ફૂટ ઊંચી શ્રીચક્રેશ્વરીદેવીની મૂર્તિ છે, દેવીના મસ્તક ઉપર ભગવાનની મૂર્તિ છે, ચારસનો ચોવીશીનો એક સુંદર પદ્મ છે. ચોવીશે ભગવાન નીચે નામો લખેલાં છે. ગઈ ચોવીશીના તીર્થંકરો હશે એમ લાગે છે. પદ્મ નીચે આ પ્રકારે લેખ છે.

“ સંવત્ ૧૩૪૯ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદિ ૧૪ બુધે શ્રીનાગેંદ્રગચ્છકૈચ્યે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીય ઠ૦ પૃથ્વીપાલસુત બીદા માર્યા ચાંપલ સુત વીરમ માર્યા સંસારદેવિ સુત આનીકનિગ દેવસીંહ અમયસીંહ પ્રમૃતિભિર્માતા(તૃ)પિતા(તૃ)-શ્રેયોર્થ ચતુર્વિંશતિપદ્મઃ કારિતઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ શ્રીમરતેશ્વરસૂરિશિષ્યશ્રીઆમ-દેવસૂરિભિઃ ॥ શુભં ભવતુ ॥ ”

નીચે લોંચરું છે. અહીં ત્રણ ગભારા છે, મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ લંની મૂર્તિ છે. આદીશ્વર લંની અલૌકિક પ્રતિમા છે અને જમણી તરફ પાર્શ્વનાથ લં છે.

ગભારા બહારની સામી ભીંતના ગોખલામાં શ્રાવકની મૂર્તિ છે. શ્રાવક હાથ જોડીને ઊભા છે. તેમના પગ પાસે

એક બાબુ બાળક અને બીજી બાબુએ બાળિકા હાથ જોડીને બેઠેલાં છે. નીચે લેખ છે, સંવત્ નથી. લેખ ઊકલતો નથી.

બીજા ગોખલામાં શેઠ, શેઠાણીની મૂર્તિ છે. આ શેઠ તે મંત્રી વસ્તુપાલ અને શેઠાણી તે તેમનાં ધર્મપત્ની રૂપાદેવી હોય એમ લાગે છે. બંને જણાં હાથ જોડીને બેઠેલાં છે. ત્રીજા ગોખલામાં ચક્ષુની મૂર્તિ છે.

નીચે લોંચરું છે પણ બંધ કરી દીધું છે.

અમદાવાદની જીર્ણોદ્ધાર કમીટિએ આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવાનું નક્કી કરેલું છે.

આ મંદિરની વર્ષગાંઠ જેઠ સુદિ રના રોજ ઉજવાય છે.

આ મંદિરમાં મૂળનાયકની બાબુમાં શામળા પાર્શ્વનાથ લાંબી મનોહર પ્રાચીન પ્રતિમા, પાલીતાણાના સંઘની વિનતિથી પાલીતાણામાં શ્રી ગોડીજીનું દેરાસર બનાવેલું છે તેમાં પહેલા માળમાં મૂળનાયક તરીકે સ્થાપના કરવા માટે આપવામાં આવી છે અને તે મૂર્તિના સ્થાને પાલીતાણાથી શ્વેત મૂર્તિ મોકલવામાં આવી છે તે ધિરાજમાન કરેલી છે.

આ મંદિરમાં લોંચરાના મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર લાંબી પ્રતિમા અમદાવાદમાં જૈન શ્વેતાંબર બોડીંગ (શેઠ લલ્લુભાઈ રાયજીની બોડીંગ)માં બનાવેલા દેરાસરમાં મૂળનાયક તરીકે સ્થાપન કરવા માટે માગવામાં આવેલી અને લઈ જવાનો નિર્ણય પણ થયો હતો. પરંતુ શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરીશ્વરજીના ગુરુભાઈ આં શ્રીવિજયનેમિસૂરીશ્વરજીએ એ પ્રાચીન મૂર્તિને ઉત્થાપન કરવી ઠીક નથી એવી

સલાહ આપી ત્યારે જ એ મૂર્તિ અહીં રહેવા દીધી છે.

આ દેરાસરમાંથી શ્રીમહાવીરસ્વામીની મૂર્તિ મુંબઈના ઝવેરી બજારમાં આવેલા શ્રીમહાવીરસ્વામીના દેરાસરમાં મૂળનાયક તરીકે ઁસાડવામાં આવી છે.

ઉદયન-વિહાર

અગાઉ અમે જણાવેલ છે તે ‘ઉદયન-વિહાર-પ્રશસ્તિ-લેખ’ અત્યારે ઘોળકામાં રણુછોડણના નામથી ઓળખાતા મંદિરમાં રણુછોડણની મૂર્તિ પાછળ રહેલો છે. એ શિલાલેખની રખીંગ કોપી લેવડાવી પં. શ્રીલાલચંદ્ર લ૦ ગાંધીએ ‘શ્રીજૈન સત્ય પ્રકાશ’ના વર્ષ : ૧૯ના અંક : ૬માં અર્થ સાથે પ્રગટ કરેલ છે. એ વિશે તેઓએ જે વિગત અને અર્થ સાથે મૂળ પ્રશસ્તિ-લેખ આપ્યો છે, તે એમના શબ્દોમાં જ અહીં સાભાર ઉદ્ઘૃત કરીએ છીએ.

‘આ શિલાલેખ સંસ્કૃત ભાષામાં પદ્યમાં છે. વિસ્તૃત શિલા પર પદીમાત્રામાં મનોહર સ્થૂલ અક્ષરોમાં ૨૩ પંક્તિઓમાં તે ઉત્કીર્ણ થયેલો છે. પ્રત્યેક પંક્તિમાં ખાવન જેટલા અક્ષરો સમાવેલા છે. આ શિલાલેખ, પાછળના ત્રીજા ભાગ રૂપ જણાય છે. કારણ કે તેમાં શ્લોક ૭૦થી શરૂઆત છે, એ પહેલાંના ૬૯ શ્લોકો હોવા જોઈએ, દુર્ભાગ્યે તે ભાગો મળ્યા નથી. પાછળનો ભાગ પૂર્ણ જણાય છે. તેમાં ૭૦થી ૧૦૪ સુધીના શ્લોકો છે, તે વિવિધ છંદોમાં જણાય છે. આ શિલાલેખની ખંને ખાબુની કિનારોના અક્ષરો તથા વચ્ચે કેટલાક અક્ષરો નકલમાં ખરાખર ઊઠ્યા નથી. તેમ છતાં

અસ્પષ્ટ અક્ષરોવાળા લાગને શક્ય અનુમાનથી સુસંગત કરવા
 —સ્પષ્ટ કરવા અહીં કેટલોક પ્રયત્ન કર્યો છે. આ શિલાલેખ,
 એ પ્રાચીન જૈનમંદિર ઉદયન—વિહારમાં હોવો જોઈએ.
 ઉદયન—વિહાર ગૂજરાતમાં—આશાપદ્મીમાં આસાવલમાં (અમદા-
 વાદ વસ્યા પહેલાંની નગરીમાં) હતો—એવા ઉલ્લેખો મેં
 અન્યત્ર (જેસલમેર ભંડાર ડિ૦ કેટલોગમાં) દર્શાવ્યા છે.
 આઠસો વર્ષો પહેલાંનો—મહારાજ કુમારપાલના સમયનો આ
 શિલાલેખ છે. તેમાંના ૧૦૧ શ્લોકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે એ
 ઉદયન—વિહાર (જિનમંદિર) મંત્રી વાગ્ભટ્ટે કરાવ્યો હતો,
 દેવવિમાન જેવું સુંદર એ મંદિર સુપ્રસિદ્ધ આચાર્ય શ્રીહિમ-
 ચંદ્રસૂરિના આદેશથી બન્યું હતું—એ એમાંના ઉલ્લેખથી
 જણાય છે. એ ઉદયન—વિહારની પ્રશંસનીય પ્રશસ્તિ રચનાર
 પ્રબંધશતકાર સુપ્રસિદ્ધ કવિ રામચંદ્રસૂરિ (શ્રીહિમચંદ્રા-
 ચાર્યના પદ્ધર) છે, જેમનો વિસ્તૃત પરિચય ‘નલવિલાસ
 નાટક’ (ગા. ઓ. સિ.)ની સંસ્કૃત પ્રસ્તાવનામાં અમે આપ્યો
 છે. કોંકણના મલ્લિકાર્જુન પર વિજય મેળવવામાં દંડનાયક
 અંબડે (મંત્રી વાગ્ભટ્ટના બંધુએ) જે પરાક્રમ દર્શાવ્યું
 હતું, તે તથા બીજા પણ અનેક ઉલ્લેખો આમાં છે—એનું
 સમર્થન બીજાં પ્રમાણો દ્વારા ઐતિહાસિક અનુસંધાનમાં કરી
 શકાશે. હાલ અહીં મૂળ શિલાલેખની નકલ પંક્તિના નંબર
 સાથે શ્લોકના રૂપમાં વ્યવસ્થિત કરીને ગૂજરાતી અનુવાદ
 સાથે દર્શાવું છું.’

कुमारपालभूपाल-समकालीन शिलालेख

उदयनविहार प्रशस्ति

[श्लोक ७० श्ची १०४]

- [१] रिपौ शक्तिः भक्तिस्त्यागे रागो नये न(ल)यः ।
इदं चतुष्टयं यस्मिन्नाशैशवमखंडितं ॥ ७० ॥
तं मल्लिकार्जुनमनर्थ्यपराक्रमांक
- [२]वीं नृपतेः प्रतापः ॥ ७१ ॥
यद्विक्रमस्मरणसंभृतसाध्वसोत्थ-
व्याकंपतांडवचलाचलपाणयस्ते ।
अद्यापि भृंगिविमुखां दयितास्तने
- [३]षोन्मेषो जितहुतभुजो जामदग्न्यस्य तस्य ।
स्थानं येनाद्भुतशतकृता क्षुंदता कंदबंधाद्
राजन्यानां परिभवभृतां कः कृतो नोपकारः
- [४]द्धी विजयोद्यतस्य
यस्यान्वहं विहृतमुन्मदवल्लभेन ॥ ७४ ॥
समररंगमुवां शरपाणिभिः
किमपि तांडवमादधतं मुहुः ।
यमभिवीक्ष्य
- [५]जयी कुंकणेशोक्षिपद्—
बाणालीमिह तेन तस्य निशितैर्द्वनं क्षुरप्रैः शिरः ।
राजातःपुरमत्र वह्निमविशत्पट्टद्विपोत्रापतद् य—

- [६]भयानुजर्जरगिरः पुलकावलीढाः ।
 अद्यापि लाटसुदृशः पुरचत्वरेषु
 गायंति शौर्यनयधैनयिकानि यस्य ॥ ७७ ॥
 यस्तुंगशृंगमुद्दाम....
- [७]व्रतस्य तस्य
 श्रीसुव्रतस्य भृगुकच्छविशेषकस्य ।
 उत्तुंगशृंगशतविस्मितदेवदैत्यं
 चैत्यं चकार हरहाससहोदरं यः ॥ ७९ ॥
 जयं....
- [८] यः कुमारविहाराख्ये चैत्ये श्रीपत्तनस्थिते ।
 प्रतिमां कारयामास राजतीं नाभिजन्मनः ॥ ८१ ॥
 यस्याजन्म परांगनापरिहृति....
- [९]यैकप[रमं] सत्यव्रते सौष्टवं
 किं चान्यत् कथयामि यस्य परमा वीरेषु रेखाभवत् ॥ ८२ ॥
भृते निभृतमम्बरे समरतूरनादाकुलैर्यः
- [१०]सुधयान्यभिहितानि नाकर्णयन् ॥ ८३ ॥
 एकांगवीरतिलकेन कृपाणखे[ल]—
 संपर्कपाठितभुजद्वितयेन येन ।
 युद्धेषु भूमि.....
- [११]समवेक्ष्य यस्य
 शौंडीरकुंजरमहेभतुरंगभीष्मं ।
 उत्थाय प्लूकृतरवेण पलायमानाः

- शुद्धांतमादधति भूमिभुजः सलज्जं ॥ ८५ ॥
- [१२]पस्पृहं प्रसभप्रमृष्ट—
दुष्टावरोधघुसृणाय चिराय यरमै ॥ ८६ ॥
द्विपपतिरदनाप्रक्षोदजातव्रणालीमयलिपि—
रनुवप्रभा.....व ॥ ८७ ॥
नतनृपतिमंडलीमुकुटकांतिकम्रक्रमान्
विरोधिवसुधाभुजो युधि विस्मयनिधिक्रमान् ।
गजैर्यदुपदाकृतैः क.....
- [१४] अनन्यविक्रमनिधेः किं तस्य लोकोत्तरं
शश्वद्वीरमतल्लिकास्तुतभुजस्तंभस्य वीरव्रतं ।
देशो येन स जगतः प्रति मुहुः क्षुण्णक्षितीश.....
- [१५] ०स्वनामांकं पुरं येन लाटदेशे निवेशितं ॥ ९० ॥
अवंतिषु कृतास्पदं ०टकुंजराप्रेसर—
तुरंगमचमूवृतो वनविहा.....
..... ॥ ९१ ॥
धवलस्य वैरसिंहः सुतोभून्नयभूषणः ।
चैत्यं यः पार्श्वनाथस्य स्तंभतीर्थे व्याधापयत् ॥ ९२ ॥
विनयकौशल.....
- [१७] ० ॥ ९३ ॥
तीर्थप्रभावनोद्भूतपुण्यश्रीपुण्यजन्मनां ।
सप्तार्णवीकूलमूलप्रेस्वोलकीर्तिसंपदां ॥ ९४ ॥
अमारिडिडिमो.....वेक.....

[१८]धन्यानां विद्यात्रितयवेधसां ।

श्रीहेमचंद्रसूरीणामादायादेशवैभवं ॥ ९६ ॥
सौवर्णकुंभरुचिर्पिंजरितांतरिक्षं
संकल्पसंघटन.....

[१९]॥ ९७ ॥

भेरीसहस्रकुहरोत्थित तारतार—
भांकारपूरपरिपूरितविश्वरम्यं ।
अभ्रंलिहाप्रशिखरस्थितसिंहपोत—
श्रेणीविसूत्रितपतंग.....

[२०] [स्फटि]कनिभशिलासहस्ररोचिः—

प्रचयवलक्षितहर्म्यचंद्रशालं ॥ ९९ ॥
उपहसितसुरविमानं विमानमुनिवृंदजनितबहुमानं ।
निखिल.....

[२१]या लक्ष्म्या ।

उदयनविहारमेतं व्यधापयद् वाग्भटो मंत्री ॥ १०१ ॥
जिनसंख्यान्याभरणान्येकाग्रां त्रिंशतं ध्वजान् हेमनः ।
यः पूर्णा

[२२]ध्वजरम्ये

चंदादित्यावचूलधवलतरलसत्तारकातारमभ्रं ।
शोभां चंद्रोदयस्य श्रयति विकसितेदोवरस्निग्धभासा
यावत् तावत् प्रभाव.....

[२३]वरात्मनां कृतधियां शिरःशेखरः ।

પ્રબંધશતનિર્મિતિપ્રથિતકીર્તિકામ્યોદયઃ

પ્રશસ્તિમતુલમિમામકૃત રામચંદ્રો મુનિઃ ॥ ૧૦૪ ॥

અનુવાદ

[૭૦] શત્રુ પ્રત્યે શક્તિ, પ્રભુ (સ્વામી) પ્રત્યે ભક્તિ, ત્યાગ (દાન)માં રાગ (પ્રેમ), અને નય (નીતિ)માં નય (લય) આ ચાર ગુણો જેને વિષે (જે અંબડમાં?) બાલ્યાવસ્થાથી લઈને અખંડિત હતા.

[૭૧] તે રાજા (કુમારપાલ?)નો પ્રબલ પ્રતાપ ગણાય કે જેની કિંમત આંકી ન શકાય તેવા પરાક્રમી મલ્લિકાજીને [તેણે હરાવ્યો.]

[૭૨-૭૪] જેના વિક્રમને સંભારવાથી ભયભીત થતાં ઉત્પન્ન થયેલા કંપરૂપ તાંડવથી [શત્રુપક્ષના] હાથ ધૂળ રહ્યા હતા.....અગ્નિને જીતે તેવા, પરશુરામ જેવા પ્રતાપી તેના [પ્રતાપનું વર્ણન શું કરીએ?]

સેંકડો અદ્ભુત કરનારા અને મૂળ બન્ધમાંથી ચૂર્ણ કરનારા, જેણે પરિભવ પામેલા રાજન્યો (ક્ષત્રિયો) પર કયો ઉપકાર કર્યો ન હતો?.....વિજય મેળવવામાં તત્પર થયેલા, ઉન્મદોના વલ્લભ એવા [જેના પ્રતાપે] નિરંતર વિહાર કર્યો હતો.

[૭૫-૭૭] રણસંઘામરૂપી રંગભૂમિમાં વારંવાર બાણવાળા હાથ વડે કંઈક અદ્ભુત પ્રકારનું તાંડવ (નૃત્ય) કરતા જેને જોઈને કુંકણેશે (કોંકણ દેશના રાજા મલ્લિકાજીને)

એના પર બાણોની પંક્તિ ફેંકી, તેવી તેણે તીક્ષ્ણ બાણો વડે તેનું (મલ્લિકાર્જુન રાજનું) મસ્તક છેદ્યું હતું.

—આ પ્રસંગે રાજના અંત:પુરે (જનનાખાનાએ— રાણીવર્ગે) અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો હતો, આ સમયે રાજ્યને પટ્ટહસ્તી પડી ગયો હતો. (તેનું પતન થયું હતું.)

લય પછી ગદ્ગદ થયેલી વાણીવાણી, રોમાંચ—યુક્ત થયેલી લાટદેશની સુંદરીઓ નગર (ભરૂચ)નાં ચૌટાંઓમાં, જેના (અંખડના) શૌર્ય, નય (નીતિ) અને વિનય ગુણોને ગાય છે.

[૭૮-૮૦] જેણે ભૃગુકચ્છ (ભરૂચ)માં તિલક સમાન સુવ્રતનું (મુનિસુવ્રત નામના વીશમા તીર્થંકરનું) ઊંચું મનોહર ચૈત્ય (જિનમંદિર) કરાવ્યું હતું, જે હરના હાસ જેવું ઉજ્જવલ હતું અને જે ઊંચાં સેંકડો શિખરો વડે દેવો અને દાનવોને પણ વિસ્મય પમાડે તેવું હતું.

[૮૧] જેણે પત્તન (પાટણ)માં રહેલા ‘કુમાર-વિહાર’ નામના ચૈત્યમાં નાલિજનમા (ઋષભદેવ—આદીશ્વર જિન)ની રજતમય (રૂપાની) પ્રતિમા કરાવી હતી.

[૮૨ થી ૮૯] જેને જન્મથી લઈને જીવન—પર્યન્ત પરનારીનો પરિહાર [એ નિયમ સદ્ગુણ હતો] તથા સત્યવ્રતમાં સૌષ્ઠવ હતું (જે સત્યવાદી હતો), હું ખીન્નું શું કહું ? વીર પુરુષોમાં જેની પરમ રેખા હતી. ૮૨

[યુદ્ધમાં રણભેરી વાગતાં] યુદ્ધનાં વાજિંત્રોના નાદથી આકુલ વીરો સાથે યુદ્ધમાં કોઈનાં પણ કથનોને તેઓ

સાંભળતા ન હતા. ૮૩

એકાંગવીરતિલક, તરવારનાં યુદ્ધ ખેલવામાં નિપુણ બાહુવાળા જે વીરપુરુષે યુદ્ધોમાં [અસાધારણ વીરતા દર્શાવી હતી]

શૌર્યશાલી શૂરવીરો, મોટા મતંગજો અને ઘોડાઓથી ભયંકર એવા જેના (યુદ્ધ-પરાક્રમને) જોઈને રાજાઓ [યુદ્ધ કરવા] ઊઠીને પોકારના અવાજ સાથે પલાયન કરી જતા હોઈ અંત:પુર (જનાનખાનાના રાણીવર્ગ)ને લજ્જિત કરતા હતા.

મોટા હાથીના દંતૂસળના અગ્રભાગના પ્રહારથી જેને અનેક વ્રણો થયા હતા, જે લિપિ જેવા જણાતા હતા. ૮૭

યુદ્ધમાં વિરોધી રાજાઓ જેના પરાક્રમથી વિસ્મય પામતા હતા, નમન કરતા નરપતિઓના મંડલના મુકુટોની કાંતિ વડે જેના ચરણો મનોહર જણાતા હતા; તથા જેને ભેટ કરેલા હાથીઓ વડે ત્યાંનો [ભૂમિભાગ શોભતો હતો]

વીર અગ્રેસરો પણ જેના બાહુરૂપી સ્તંભની નિરંતર સ્તુતિ કરતા હતા, અસાધારણ પરાક્રમનિધિ તે વીર-શિરોમણિના લોકોત્તર (અલૌકિક) વીરવ્રતનું વર્ણન શું કરીએ? જેણે પ્રતિપક્ષી શત્રુરાજનો સંહાર કરી દેશને જગતમાં [નિષ્કંટક નિર્ભય સુરક્ષિત ગૌરવશાલી કર્યો.]

[૯૦].....જેણે લાટ દેશમાં પોતાના નામથી અંકિત પુર સ્થાપિત કર્યું હતું.

[૯૧].....અવંતિ (માળવા)માં જેણે સ્થાન કર્યું હતું, શ્રેષ્ઠ હાથીઓ, ઘોડાઓ તથા (રથ-સુભટાદિ) સેના સાથે (વિજયપ્રયાણ કર્યું હતું.)

[૯૨-૯૩] ધવલનો પુત્ર વરિસિંહ થયો, જે નય (નીતિ)થી વિભૂષિત હતો; જેણે સ્તંભતીર્થ (ખંભાત)માં પાર્શ્વનાથનુ ચત્ય (જિનમંદિર) કરાવ્યું હતું. ૯૨ વિનય-કુશલતા (આદિ સદ્ગુણોથી યુક્ત).....૯૩

[૯૪ થી ૧૦૧] તીર્થ (જૈન પ્રવચન)ની પ્રભાવનાથી ઉત્પન્ન થયેલી પુણ્યલક્ષ્મી વડે જેમનો જન્મ પુણ્ય (પવિત્ર) છે, જેમની કીર્તિ-સંપદ્ સાત સાગરના કિનારા સુધી હિંચકી રહી છે. ૯૪

અમારિ-ડિંડિમ (પડહ) [વગડાવવા વડે જેમણે સર્વત્ર દેશોમાં નિર્ભયતા અને શાંતિ વિસ્તારી છે.] ૯૫

[અનેક સુકૃતો વડે] ધન્ય, ત્રણે વિદ્યાઓ (શબ્દ, પ્રમાણ અને સાહિત્ય)ના વિધાતા એવા પૂજ્ય શ્રીહેમ-ચંદ્રસૂરિના આદેશરૂપ વૈભવને લઈને. ૯૬

જેણે (જે ઉદયનવિહાર-જિનમંદિરે) સુવર્ણ કલ-શોની કાંતિથી આકાશને પીતવર્ણમય બનાવ્યું છે, સંકલ્પોને પૂરવામાં] જે કલ્પવૃક્ષ જેવું છે.....૯૭

હજારો ભેરીઓમાંથી ઊઠતા દીર્ઘ વિસ્તૃત ભાંકાર-નાદોના પૂરથી વિશ્વને ભરી દેતું જે (ઉદયન-વિહાર) વિશ્વમાં રમણીય છે; આકાશને સ્પર્શ કરતાં જેનાં ઉચ્ચ શિખરો પર રહેલી સિંહશિશુની શ્રેણી વડે (સિંહથરની રચના વડે) [સૂર્યના રથની ગતિ પણ થંભી જતી હતી.]

[જે ઉદયન-વિહારમાં] સ્ફટિકરત્ન જેવી હજારો શિલાઓના કાંતિ-સમૂહવડે હર્મ્ય (પ્રાસાદ) અને ચંદ્રશાલા શોભે છે. ૯૯

દેવોના વિમાનનો ઉપહાસ કરનારું, માન-રહિત એવા (નિરભિમાન) મુનિઓના સમૂહ વડે જેનું બહુમાન કરવામાં આવે છે તેવું, જે સકલ....-રચના-સમૃદ્ધિથી યુક્ત છે....

.....એવો આ ઉદયન-વિહાર (જિન-પ્રાસાદ) મંત્રી વાગ્લટે (વિપુલ) લક્ષ્મી વડે કરાવ્યો હતો. ૧૦૧

[૧૦૨-૧૦૪] જે (ઉદયન-વિહાર)માં જિનોની સંખ્યા (૨૪) પ્રમાણે આલરણો, તથા સુવર્ણના ૩૧ ધ્વજો હતા....

જે મંદિર ધ્વજથી રમણીય લાગે છે.....

જ્યાં સુધી, ચંદ્ર અને સૂર્યરૂપ જુમખાવાળું અને અત્યંત ધવલ (ઉજ્જવલ) દેહીખ્યમાન તારારૂપ મોતીવાળું આકાશ, વિકસ્વર કમળ જેવી સુંદર કાંતિ વડે ચંદ્રોદય (ચંદરવા)ની શોભાને ધારણ કરે છે; ત્યાં સુધી પ્રભા-શાલી આ જિનમંદિર વિજયવંતુ વર્તો.

કૃતબુદ્ધિ (બુદ્ધિશાલી) શ્રેષ્ઠ આત્માઓમાં શિરોમણિ જેવા, સૌ પ્રબંધોની રચના વડે પ્રખ્યાત કીર્તિ અને અલીપ્ત ઉદયવાળા રામચંદ્ર મુનિએ આ સાધારણ પ્રશસ્તિ કરી છે. (૧૦૪)

નોંધ : ગૂજરાતના રાજા ભીમદેવ સોલંકીના સમયમાં જીણાશાહ નામક શ્રાવક સોરઠનો સૂખો હતો. તે ધોળકામાં રહેતો હતો. તેણે ધોળકામાં બે જિનમંદિરો બંધાવ્યાં હતાં. શ્રી વિનયપ્રભ ઉપાધ્યાયે રચેલી 'તીર્થમાળા'માં 'જીણહાવસતિ'નો જે ઉલ્લેખ છે, તે જ આ જીણાશાહે બંધાવેલ મંદિર હતું. આ મંદિરો સં. ૧૪૨૬ સુધી વિદ્યમાન હતાં.

